

Dovilė Pūraitė-Andrikienė

**ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGA IR
GYNIMAS LIETUVOS
RESPUBLIKOS
KONSTITUCINIAME TEISME**

Mokslo studija

LSMC Teisės instituto mokslo tyrimai

**LIETUVOS SOCIALINIŲ
MOKSLŲ CENTRO
TEISĖS INSTITUTAS**

2023

Žmogaus teisių apsauga ir gynimas Lietuvos Respublikos Konstituciniame Teisme

Mokslo studija

Dovilė Pūraitė-Andrikienė

Lietuvos socialinių mokslų centro Teisės institutas,
Vilnius, 2023

Autorė

Dr. Dovilė PŪRAITĖ-ANDRIKIENĖ, Lietuvos socialinių mokslų centro Teisės institutas

Recenzentės:

Dr. Jolanta Apolevič, Lietuvos socialinių mokslų centro Teisės institutas

Dr. Monika Ambrasaitė-Valentinavičienė, Vilniaus universiteto Teisės fakultetas

Kalbos redaktorė Dalia Gedzevičienė

Maketuotojas Rimantas Junevičius

Viršelio autorė Goda Dainauskaitė

Leidinį apsvarstė ir rekomendavo išleisti Lietuvos socialinių mokslų centro Teisės instituto Mokslinių leidinių aprobavimo komisija (2023 m. spalio 27 d., Nr. AP-3)

ISBN 978-609-8324-08-2

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB)

© Dovilė Pūraitė-Andrikienė, 2023

© Lietuvos socialinių mokslų centro Teisės institutas, 2023

TURINYS

ĮVADAS.....	5
1. ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGA KONSTITUCINIAME TEISME: SUBJEKTYVUSIS IR OBJEKTYVUSIS ELEMENTAI	9
2. OBJEKTYVUSIS ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGOS ELEMENTAS KONSTITUCINIAME TEISME: KONSTITUCIJAI PRIEŠTARAUJANČIŲ TEISĖS AKTŲ ŠALINIMAS IŠ TEISĖS SISTEMOS IR OFICIALIOSIOS KONSTITUCINĖS ŽMOGAUS TEISIŲ DOKTRINOS FORMAVIMAS	13
2.1. Prigimtinis žmogaus teisių pobūdis	17
2.2. Valstybės pareiga užtikrinti ne tik vertikaliąją, bet ir horizontaliąją žmogaus teisių apsaugą, valstybė turi ne tik negatyvią, bet ir pozityvią atsakomybę žmogaus teisių apsaugos srityje.....	19
2.3. Konstitucijoje įtvirtintų žmogaus teisių ir laisvių sistemiškumas	20
2.4. Žmogaus teisių ribojimo sąlygos.....	21
2.5. Konstitucinė žmogaus teisių apsauga ir visuotinai pripažinti žmogaus teisių apsaugos kriterijai.....	25
3. SUBJEKTYVUSIS ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGOS ELEMENTAS KONSTITUCINIAME TEISME: TEISMŲ BEI FIZINIŲ IR JURIDINIŲ ASMENŲ PRAŠYMŲ NAGRINĖJIMAS	31
3.1. Bendrosios kompetencijos ir administracinių teismų prašymų ištirti teisės aktų atitiktį Konstitucijai nagrinėjimas Konstituciniame Teisme	31
3.1.1. Bendrosios kompetencijos ir administraciniai teismai kaip išskirtinis subjektas, galintis inicijuoti teisės aktų konstitucingumo patikrą Konstituciniame Teisme	31
3.1.2. Netiesioginio asmenų kreipimosi į Konstitucinį Teismą galimybės nepakankamumas	36
3.2. Individualių konstitucinių skundų nagrinėjimas Konstituciniame Teisme	38
3.2.1. Individualaus konstitucinio skundo įtvirtinimas Lietuvoje	39
3.2.2. Lietuvoje pasirinktas konstitucinio skundo modelis.....	42

3.2.3. Pirmieji individualaus konstitucinio skundo veikimo metai: pasiekimai ir iššūkiai	47
IŠVADOS	54
SUMMARY	56
LITERATŪRA	59

Konstitucinė teisminė kontrolė yra pagrindinis Konstitucijos veiksmingumą užtikrinantis instrumentas. Šiais metais savo veiklos 30-metį minintis Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – ir Konstitucinis Teismas, Teismas) jau tris dešimtmečius sėkmingai vykdo šią misiją Lietuvoje. Šio teismo jurisprudencija reikšmingai prisidėjo pereinant prie naujos, su Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės standartais suderintos teisinės sistemos ir turėjo didelę įtaką demokratijos, teisinės valstybės ir konstitucinės santvarkos stabilumo stiprinimui Lietuvoje¹. Taigi Konstitucinis Teismas atliko svarbų vaidmenį pereinant nuo buvusio nedemokratinio režimo prie naujos socialinės ir politinės sistemos. Dažnai pabrėžiama, kad Konstitucinis Teismas ne tik pateisino į jį sudėtas viltis, bet ir jas pranoko. Per savo gyvavimo laiką jis pelnė visuomenės ir valstybės valdžios institucijų pasitikėjimą, kartu išlikdamas savarankiška, drąsia ir nepriklausoma konstitucinės kontrolės institucija (Jočienė, 2023).

Vis dėlto tikrąjį valstybės demokratijos pažangos lygį vargu ar galima nustatyti kalbant apie ką nors kitą nei apie žmogaus teises ir jų realią apsaugą valstybėje ir visuomenėje. Šiais laikais pagarba žmogaus teisėms yra kiekvienos demokratinės teisinės valstybės pagrindas. Kadangi Europa (įskaitant Europos Sąjungą ir Europos Tarybą) neturi konstitucijos *sensu stricto*, jos konstitucinė tapatybė iš esmės grindžiama nacionalinėse konstitucinėse sistemose įtvirtintų vertybių, tarp kurių neginčijamai svarbi vieta tenka pagarbai žmogaus teisėms, supanašėjimu. Kartu pagarba žmogaus teisėms yra tapusi būtina priklausymo bendrai europinei vertybinei erdvei prielaida (Žalimas, 2015).

Didėjantį jautrumą žmogaus teisėms Europoje neabejotinai paskatino galimybė kreiptis į Europos Žmogaus Teisių Teismą (toliau – ir EŽTT) ir šio teismo jurisprudencija. Vidinė valstybių reakcija į šias tendencijas buvo konstitucinių teismų kompetencijos išplėtimas stiprinant fizinių ir juridinių asmenų dalyvavimą. Todėl daugumoje Europos Sąjungos valstybių (išskyrus Italiją ir Bulgariją) buvo įtvirtintas individualaus konstitucinio skundo institutas. Taigi, nors pirminė konstitucinės kontrolės funkcija buvo apsaugoti konstitucijas nuo joms prieštaraujančių įstatymų, dabar konstituciniai teismai taip pat yra svarbūs žmogaus teisių apsaugos sistemos elementai.

¹ Plačiau apie tai žr. Pūraitė-Andrikienė, 2023a.

Pritartina nuomonei, kad judėjimas nuo įstatymų kontrolės teisių apsaugos link atspindi naujas konstitucinės teisės tendencijas (Jarašiūnas, 2009, p. 194).

Konstituciniams teismams tenkanti konstitucijų apsaugos funkcija apima ir konstitucijose įtvirtintų asmens teisių apsaugą. Vertinant teisės aktų konstitucingumą ar įgyvendinant kitus įgaliojimus konstitucinės justicijos institucijoms dažnai tenka spręsti žmogaus teisių ir laisvių, įtvirtintų konstitucijoje, apsaugos klausimus. Teisėnėje literatūroje klasikinėmis konstitucinės justicijos funkcijomis laikomos ne tik konstitucijos laikymosi užtikrinimas, politinio proceso arbitražas, visuomenės santaikos stiprinimas, politinės kaitos teisėtumo patvirtinimas ar kt., bet ir „pagrindinių teisių skleidimo ir įtvirtinimo funkcija“ bei pareiga „saugoti pagrindines teises“ (Jarašiūnas, 2009, p. 194). Taigi konstitucinė kontrolė tapo veiksminga konstitucijose įtvirtintos demokratinės santvarkos, laiduojančios žmogaus teises, teisinės apsaugos forma.

Svarbu pabrėžti, kad konstituciniai teismai atlieka žmogaus teisių apsaugos funkciją ne tik nagrinėdami individualius konstitucinius skundus, bet ir įgyvendindami kitus savo įgaliojimus. Nagrinėdami kitų subjektų (valstybės institucijų) prašymus dėl teisės aktų konstitucingumo, konstituciniai teismai iš teisės sistemos šalina konstitucines žmogaus teises pažeidžiančius teisės aktus; formuoja oficialiąją konstitucinę doktriną žmogaus teisių srityje.

Atspindėdamas šias tendencijas, Konstitucinis Teismas ne sykį yra konstatavęs, kad Lietuvos Respublikos konstitucinė santvarka grindžiama žmogaus ir piliečio teisių ir laisvių, kaip didžiausios vertybės, prioritetu². Per tris savo veiklos dešimtmečius nagrinėdamas įvairių subjektų prašymus Konstitucinis Teismas keitė Lietuvos piliečių gyvenimą išspręsdamas ne vieną konstitucinį ginčą žmogaus teisių srityje. Naujaisią postūmį žmogaus teisių apsaugai ir gynimui Konstituciniame Teisme neabejotinai suteikė 2019 m. įsigaliojusi Konstitucijos pataisa dėl individualaus konstitucinio skundo įtvirtinimo³.

Pažymėtina, kad jau esama reikšmingų mokslo leidinių, skirtų Konstitucinio Teismo veiklos 30-mečiui paminėti, kuriuose išsamiau apžvelgiama Konstitucinio Teismo jurisprudencija, statusas, įgaliojimai ir kiti šio teismo teisinės padėties elementai. Tai visų pirma paties Konstitucinio Teismo šiai progai išleistas leidinys „Trisdešimt konstitucinės justicijos metų: *tempore et loco*“ (Jočienė *et al.* (red.), 2023), taip pat Vilniaus universiteto Teisės fakulteto mokslininkų parengtas recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys „Konstitucinė justicija Lietuvoje: trys veiklos dešimtmečiai (Juškevičiūtė-Vilienė, Pūraitė-Andriekienė (red.), 2023)⁴. Tačiau, šios studijos autorės

² *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas.

³ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019).

⁴ Šis leidinys turėtų pasirodyti 2023 m. pabaigoje.

nuomone, Konstitucinio Teismo veiklos sukaktis taip pat yra puiki proga apžvelgti vienoje iš svarbiausių jo veiklos sričių – žmogaus teisių apsaugoje – nueitą kelią.

Kalbant apie Konstitucinio Teismo vaidmenį žmogaus teisių apsaugoje, paminėtina, kad daugiausia publikacijų šioje srityje buvo skirta būtent individualaus konstitucinio skundo įtvirtinimo Lietuvoje galimybėms analizuoti, pvz., Abramavičiaus (2007), Beliūnienės (2014), Pūraitės-Andrikienės (2015) ir kitų autorių darbuose; esama ir publikacijų, skirtų 2019 m. įtvirtintam individualaus konstitucinio skundo institutui, jo efektyvumui nagrinėti (Birmontienė *et al.*, 2019, p. 414–435; Danėlienė, 2021; Pūraitė-Andrikienė, 2020, 2022a, 2022b; Kūris, Pūraitė-Andrikienė, 2023). Taip pat esama nemažai darbų, skirtų Konstitucinio Teismo jurisprudencijos ir Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų santykiui nagrinėti (pvz., Birmontienė, 2010; Bubnytė-Širmenė, 2023; Bruskiną, 2023; Jočienė, 2022), atskiroms konstitucinėms žmogaus teisėms bei jas išsamiau atskleidžiančios konstitucinės jurisprudencijos analizei. Tačiau Lietuvos teisės moksle nėra skiriamas pakankamas dėmesys klausimui, kaip Konstitucinis Teismas prisidėjo prie žmogaus teisių apsaugos stiprinimo Lietuvoje iki individualaus konstitucinio skundo įtvirtinimo, taip pat beveik nėra aptariamos kitos Konstitucinio Teismo vykdomos žmogaus teisių apsaugos stiprinimo formos. Kaip išimtį galima paminėti E. Jarašiūno publikaciją „Konstitucinis Teismas ir žmogaus teisių apsauga“ (Jarašiūnas, 2009), kurioje atskleidžiamos pagrindinės žmogaus teisių apsaugos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, suformuluotos iki 2009 m., taip pat galimybės įtvirtinti individualų konstitucinį skundą Lietuvoje, tačiau šis tyrimas atliktas jau santykinai seniai, per šį laiką oficialioji žmogaus teisių doktrina reikšmingai išplėtotą, įvestas konstitucinio skundo institutas ir kt., todėl neabejotinai reikalingas ir naujesnes Konstitucinio Teismo veiklos tendencijas žmogaus teisių apsaugos srityje atskleidžiantis tyrimas. Taigi ši studija yra pirmasis mokslinis darbas, kuriame bandoma apibendrintai atskleisti Konstitucinio Teismo indėlį į žmogaus teisių apsaugos ir gynimo stiprinimą Lietuvoje per trisdešimt jo veiklos metų, išskiriant ir analizuojant visas šio teismo vykdomas žmogaus teisių apsaugos formas⁵.

Taigi šio tyrimo **objektas** – Konstitucinio Teismo vaidmuo stiprinant žmogaus teisių apsaugą ir gynimą Lietuvoje. Tyrimo **tikslas** – išanalizuoti Konstitucinio Teismo indėlį stiprinant žmogaus teisių apsaugą ir gynimą Lietuvoje per trisdešimt šio teismo veiklos metų. Siekiant įgyvendinti išsikeltą tikslą darbe keliami ir sprendžiami

⁵ Paminėtina, kad šioje studijoje atlikto tyrimo pagrindai padėti studijos autorės straipsnyje „Konstitucinis Teismas kaip žmogaus teisių apsaugos institucija“ (Pūraitė-Andrikienė, 2023b). Vis dėlto akivaizdu, kad viso Konstitucinio Teismo indėlio į žmogaus teisių apsaugos stiprinimą Lietuvoje neįmanoma sutalpinti į siauros apimties straipsnį, tam reikalingas platesnis tyrimas, todėl minėtą straipsnį galima įvardinti tik kaip šioje studijoje atliekamo tyrimo užuomazgas.

šie **uždaviniai**: 1) atskleisti, kokiomis formomis Konstitucinis Teismas prisideda prie žmogaus teisių apsaugos stiprinimo; 2) išanalizuoti svarbiausias Konstitucinio Teismo išnagrinėtas konstitucinės justicijos bylas žmogaus teisių srityje ir svarbiausius oficialiosios konstitucinės žmogaus teisių doktrinos principus; 3) atskleisti, kaip Konstitucinis Teismas prisideda prie žmogaus teisių gynimo nagrinėdamas teismų bei fizinių ir juridinių asmenų prašymus ištirti teisės aktų atitiktį Konstitucijai.

Siekiant užsibrėžto tikslo, visų pirma analizuoti norminiai šaltiniai: Konstitucija, ordinarinės teisės aktai ir šių teisės aktų pakeitimai. Itin svarbią vietą šiame tyrime užima jurisprudencinių šaltinių (Konstitucinio Teismo nutarimų, išvadų ir sprendimų, kuriuose spręsti įvairūs konstituciniai ginčai žmogaus teisių srityje, formuluota oficialioji žmogaus teisių konstitucinė doktrina) analizė, šioje studijoje taip pat analizuoti tyrimui aktualūs ordinarinių teismų sprendimai. Šiame darbe nagrinėta ir tyrimui aktuali specialioji literatūra, nagrinėjamų klausimų analizei pasirinktos tų užsienio ir Lietuvos konstitucinės teisės mokslo atstovų mintys, kurios leistų atskleisti kuo didesnę galimų požiūrių aptariama tema amplitudę. Tyrime taip pat analizuota ir Konstitucinio Teismo metiniuose pranešimuose pateikiama statistinė ir kitokia informacija.

Tyrimas atliktas derinant skirtingus, leidžiančius atskleisti tiek teorinę, tiek praktinę analizuojamo klausimo problematiką metodus – dokumentų analizę, loginę, sisteminę, kritinę, lyginamąją, teleologinę, lingvistinę analizę. Konkretaus metodo ar metodų derinio taikymą konkrečiose studijos dalyse lėmė nagrinėjamų klausimų specifika bei atskiroms struktūrinėms darbo dalims keliami saviti tikslai.

1. ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGA KONSTITUCINIAME TEISME: SUBJEKTYVUSIS IR OBJEKTYVUSIS ELEMENTAI

Analizuojant Konstitucinio Teismo vaidmenį stiprinant žmogaus teisių apsaugą Lietuvoje, visų pirma reikėtų apsibrėžti, ką aprėpia žmogaus teisių apsaugos sistema. Siaurąja prasme ši sistema apima tik teisminių žmogaus teisių gynimą. Plačiuoju požiūriu į žmogaus teisių apsaugos sistemą įeina ir kvaziteisminės procedūros (pvz., kreipimaisi į ombudsmeno institucijas), o žvelgiant dar plačiau – ir kiekviena stebėjimo ir patarimoji veikla ar net sąmoningumo didinimas (angl. *awareness raising*) žmogaus teisių srityje (Pūraitė-Andrikienė, 2022a).

Minėtus žmogaus teisių apsaugos sistemos elementus galima vertinti dviem aspektais: subjektyviuoju ir objektyviuoju. Subjektyviuoju požiūriu žmogaus teisių apsauga susijusi su teisminiu ar kvaziteisiniu procesu konkrečioje byloje, kitaip tariant, su žmogaus teisių gynimu. Objektyviuoju požiūriu ji apima ir tolesnius šių procedūrų padarinius, išeinančius už bylos ribų, taip pat ji apima papildomas priemones ar veiklą, kurių tikslas – žmogaus teisių apsauga ir jų populiarinimas (angl. *promotion*), net ir nesant konkretaus žmogaus teisių pažeidimo, labiau turint prevencinių tikslų (Somody, Vissy, 2012).

Kalbant apie konstitucinės kontrolės procedūras konstituciniuose teismuose neabejotina, kad visos jos turi objektyvųjį žmogaus teisių apsaugos elementą, kurio pirminis tikslas – ne „ištaisyti“ žmogaus teisių pažeidimą, bet prisidėti prie žmogaus teisių apsaugos stiprinimo. Pavyzdžiui, nagrinėdami valstybės institucijų prašymus dėl teisės aktų konstitucingumo, konstituciniai teismai iš teisės sistemos šalina konstitucines žmogaus teises pažeidžiančius teisės aktus; formuoja oficialiąją konstitucinę doktriną žmogaus teisių srityje. Kai kurie autoriai tokią konstitucinių teismų vykdomą žmogaus teisių apsaugos formą vadina netiesioginiu asmens teisių gynimu⁶. Tai

⁶ E. Jarašiūnas konstitucinių teismų atliekamą žmogaus teisių apsaugą skirsto į tiesioginę ir netiesioginę, t. y. vienais atvejais asmuo valstybės institucijų aktais, veiksmais ar sprendimais pažeistas konstitucines teises gali ginti tiesiogiai kreipdamasis į konstitucinį teismą, kitais atvejais – tokia gynyba užtikrinama netiesiogiai, nagrinėjant kitų subjektų inicijuotas konstitucinės justicijos bylas. Pripažinus antikonstitucine atitinkamą įstatymo ar kito akto nuostatą, apginamos daugelio žmonių teisės (Jarašiūnas, 2009, p. 195).

atvejais, kai konstitucinės justicijos institucijos nagrinėjama byla pagal savo turinį susijusi su asmens teisių ir laisvių užtikrinimu (pirmiausia tai bylos, kuriose tikrinamas įstatymo ar kito teisės akto nuostatos, susijusios su konstitucinių teisių ir laisvių įgyvendinimu, konstitucingumas). Tokioje byloje priimtas sprendimas daro įtaką ir konkrečių konstitucinių teisių įgyvendinimui (Jarašiūnas, 2009, p. 197). Lietuvos atveju Konstitucinis Teismas objektyviają žmogaus teisių apsaugą visų pirma atlieka nagrinėdamas Seimo, Seimo narių grupės, Respublikos Prezidento, Vyriausybės prašymus ištirti teisės aktų atitiktį Konstitucijai (Konstitucijos 106 str. 1–3 d.). Konstitucinis Teismas, veikdamas kaip „negatyvus įstatymų leidėjas“, išvalo teisės sistemoje anti-konstitucinius teisės aktus ar jų nuostatas. Kadangi ne viena tokia nuostata pažeidžia ir konstitucines teises, Konstitucinis Teismas kartu apsaugo šalies piliečius nuo jų teises pažeidžiančio ordinarinio reguliavimo (Jarašiūnas, 2009, p. 206). Konstitucinio Teismo nutarimas ar kitas baigiamasis aktas sudaro vientisą visumą. Todėl vertinant konstitucinę jurisprudenciją žmogaus teisių apsaugos požiūriu svarbu analizuoti ne tik baigiamojo akto rezoliucinę dalį, bet ir jo motyvuojamojoje dalyje suformuluotą oficialiąją konstitucinę doktriną.

Objektyviuoju aspektu su asmens konstitucinių teisių apsauga gali būti susijęs ir kitų konstituciniam teismui priskirtų įgaliojimų įgyvendinimas. Antai konstitucinės justicijos institucija, nagrinėdama rinkimų ginčą, savo sprendimu daro įtaką konstitucijoje įtvirtintų asmens rinkiminių teisių įgyvendinimui. Konstitucinių teismų nagrinėjamuose ginčiuose dėl politinių partijų konstitucingumo ar taikant apkaltą (ir kt. atvejais) taip pat neretai iškyla atitinkamų asmens teisių apsaugos problemų, į kurias konstitucinės justicijos institucija negali nereaguoti (Jarašiūnas, 2009, p. 198). Taigi Lietuvos Konstitucinis Teismas prie žmogaus teisių apsaugos objektyviuoju aspektu kai kuriais atvejais taip pat prisideda ir teikdamas išvadas Konstitucijos 105 str. 3 d. nurodytais klausimais. Pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ Konstitucinis Teismas pripažino, kad Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – Konvencija) neprieštarauja mūsų Konstitucijai, todėl Seimas galėjo Konvenciją ratifikuoti ir Lietuvos žmonės įgijo teisę naudotis pažangiausia pasaulyje žmogaus teisių apsaugos sistema – kreiptis į EŽTT. Išvadose kai kuriais atvejais taip pat suformuluojama oficialioji konstitucinė doktrina žmogaus teisių srityje⁷.

Vienų šalių konstituciniai teismai taiko tiek tiesioginę, tiek netiesioginę asmens konstitucinių teisių gynybą (Vokietijos, Austrijos, Lenkijos, Čekijos, Slovakijos, Slovėnijos, Vengrijos ir kt. konstituciniai teismai), o kitų – tik netiesioginę (pvz., Italijos ar Bulgarijos konstituciniai teismai) (Jarašiūnas, 2009, p. 198).

⁷ Pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. išvadoje dėl Seimo nario K. Pūko veiksmų Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad viena iš pagal Konstitucijos 29 straipsnį draudžiamo diskrimina-

Be abejonės, konkretaus žmogaus teisių pažeidimo kontekste iš visų konstitucinių teismų įgaliojimų didžiausią tiesioginį poveikį turi individualaus konstitucinio skundo procedūra, nes yra inicijuojama fizinio ar juridinio asmens, kurio teisės galimai buvo pažeistos, išnaudojus visas teisinės gynybos (ir teismines) priemones (Konstitucijos 106 str. 4 d.). Taigi šį institutą galima drąsiai įvardyti žmogaus teisių gynimo mechanizmu subjektyviuoju požiūriu. Vis dėlto ši procedūra turi ir platesnį poveikį. Ji apima padarinius, kurie išeina už konkrečios bylos ribų, nes nutarimai individualaus konstitucinio skundo byloje Lietuvoje turi ne tik *inter parties*, bet ir *erga omnes* poveikį (Konstitucijos 107 str. 1–2 d.)⁸, sprendžiant šios rūšies bylas formuojama oficialioji konstitucinė doktrina žmogaus teisių srityje. Kaip ir kitos konstitucinės kontrolės procedūros, įgaliojimai nagrinėti individualius konstitucinius skundus turi ir objektyvųjį žmogaus teisių apsaugos elementą. Taigi individualaus konstitucinio skundo institutas apima tiek objektyvųjį, tiek subjektyvųjį žmogaus teisių apsaugos elementus.

Panašiai gali būti įvertinti ir tie atvejai, kai į Konstitucinį Teismą, sustabdę konkrečios bylos nagrinėjimą, kreipiasi bendrosios kompetencijos ar administraciniai teismai (Konstitucijos 110 str.)⁹. Toks ordinarinio teismo kreipimasis į Konstitucinį Teismą – garantija, kad byloje sprendimas bus priimtas tik remiantis Konstituciją atitinkančia įstatymo ar kitokio teisės akto nuostata (Jarašiūnas, 2009, p. 198). Konstitucinio Teismo nutarimas, priimtas teismo inicijuotoje konstitucinės justicijos byloje, turės tiesioginių padarinių tos administracinės, baudžiamosios ar civilinės bylos šalių teisėms, t. y. turės subjektyvųjį žmogaus teisių elementą, tačiau taip pat teismų inicijuotose byloje priimtais nutarimais iš teisės sistemos gali būti pašalinti konstitucines žmogaus teises pažeidžiantys teisės aktai, suformuluota oficialioji konstitucinė doktrina žmogaus teisių srityje.

vimo (kartu ir žmogaus orumo žeminimo) formų yra priekabiavimas, be kita ko, priekabiavimas dėl lyties ir seksualinis priekabiavimas. Priekabiavimas dėl lyties suprantamas kaip nepriimtinas ar nepageidaujamas fiziniais, verbaliniais ar neverbaliniais veiksmais (be kita ko, prisilietimais, gestais, žodžiu, raštu ar vaizdu) išreikštas elgesys, susijęs su lytimi, kuriuo, be kita ko, siekiama pažeminti arba yra žeminamas žmogaus orumas, siekiama sukurti arba kuriama asmenį, su kuriuo taip elgiamasi, bauginanti, priešiška, žeminanti ar žeidžianti aplinka. Seksualinio priekabiavimo, kuris yra viena iš priekabiavimo dėl lyties formų, skiriamasis bruožas yra asmeniui, prie kurio priekabiaujama, nepageidaujamas seksualinio pobūdžio elgesys.

⁸ Plačiau apie individualaus konstitucinio skundo įtvirtinimą Lietuvoje, Lietuvos konstitucinio skundo modelio elementus ir pirmųjų šio instituto veikimo metų pasiekimus ir iššūkius rašoma šios studijos 3.2 dalyje.

⁹ Plačiau apie bendrosios kompetencijos ir administracinių teismų prašymų ištirti teisės aktų atitiktį Konstitucijai nagrinėjimą Konstituciniame Teisme rašoma šios studijos 3.1 dalyje.

Taigi Lietuvoje Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas Seimo, Seimo narių grupės, Respublikos Prezidento, Vyriausybės prašymus dėl teisės aktų atitikties Konstitucijai, prisideda prie žmogaus teisių apsaugos stiprinimo objektyviuoju aspektu, o nagrinėdamas teismų, taip pat fizinių bei juridinių asmenų prašymus – subjektyviuoju ir objektyviuoju aspektais, t. y. prisideda tiek prie žmogaus teisių apsaugos, tiek prie jų gynimo.

2. OBJEKTYVUSIS ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGOS ELEMENTAS KONSTITUCINIAME TEISME: KONSTITUCIJAI PRIEŠTARAUJANČIŲ TEISĖS AKTŲ ŠALINIMAS IŠ TEISĖS SISTEMOS IR OFICIALIOSIOS KONSTITUCINĖS ŽMOGAUS TEISIŲ DOKTRINOS FORMAVIMAS

Konstitucinis Teismas nagrinėdamas įvairių subjektų prašymus priėmė ne vieną baigiamąjį aktą, kuriais keitė Lietuvos piliečių gyvenimą tiek šalindamas konstitucines žmogaus teises pažeidžiančius teisės aktus iš teisės sistemos, tiek formuluodamas oficialiąją doktriną žmogaus teisių srityje. Pavyzdžiui, savo nutarimais Konstitucinis Teismas teisiškai sulygino bažnytinę ir civilinę santuoką¹⁰, pripažino mirties bausmę prieštaraujančia Konstitucijai¹¹, apgynė pensininkų teisę į visą senatvės pensiją¹², taip pat konstitucinę teisę kreiptis į teismą¹³, įtvirtino piliečių teisę kandidatuoti rinkimuose nebūnant politinės partijos nariu¹⁴, atskleidęs konstitucinę šeimos sampratą, pagal kurią pirmenybė teikiama šeimos santykių turiniui, o ne jų išraiškos formai, Konstitucinis Teismas apsaugojo Lietuvos šeimas nuo diskriminacijos¹⁵, taip pat apgynė dirbančių motinų teisę į mokamas atostogas ir maksimalią motinystės pašalpą per šias atostogas¹⁶, ir kt.

Konstitucinis Teismas taip pat sprendė daug reikšmingų bylų, susijusių su pažeidžiamų visuomenės grupių teisių apsauga. Pavyzdžiui, Konstitucinis Teismas reikšmingai prisidėjo prie kovos su diskriminacija dėl lyties¹⁷, negalios¹⁸ ir amžiaus¹⁹, taip

¹⁰ *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarimas.

¹¹ Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas.

¹² Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas.

¹³ *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas.

¹⁴ *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas.

¹⁵ Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas.

¹⁶ *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2016 m. kovo 15 d. nutarimas.

¹⁷ Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. išvada.

¹⁸ Konstitucinio Teismo 2018 m. birželio 6 d. nutarimas.

¹⁹ Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 3 d., 2021 m. vasario 12 d. nutarimai.

pat prie vaiko teisių apsaugos²⁰. Konstitucinio Teismo jurisprudencija prisidėjo ir prie laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų²¹, taip pat prieglobsčio prašytojų²² apsaugos. Konstitucinis Teismas sprendė ir keletą svarbių bylų, susijusių su pažeidžiamų grupių, kurių pažeidžiamumą lėmė jų kaip mažumos statusas, apsauga. Šiame kontekste ypač svarbūs buvo Teismo sprendimai LGBTQI asmenų teisių²³ ir tautinių mažumų statuso²⁴ klausimais. Taigi šio Teismo konstitucinė jurisprudencija atskleidė, kad visuomenėje vyraujantys stereotipai negali būti konstitucinis pagrindas paneigti pagrindines asmens ar asmenų grupės teises demokratinėje teisinėje valstybėje²⁵. Pabrėžtina ir tai, kad Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Konstitucijos 29 str. 2 d. negali būti suprantama kaip įtvirtinanti baigtinį nediskriminavimo pagrindų sąrašą; priešingu atveju būtų sudarytos prielaidos paneigti šio straipsnio 1 dalyje laidojamą visų asmenų lygybę įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms, t. y. pačią konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo esmę²⁶. Pavyzdžiui, kaip Konstitucijos 29 straipsnio nuostatose implicitiškai įtvirtintą asmens teisę Konstitucinis Teismas yra išskyręs asmens teisę nebūti diskriminuojamam dėl jo amžiaus²⁷, taip pat asmens teisę nebūti diskriminuojamam dėl jo lytinės tapatybės ir (ar) seksualinės orientacijos²⁸.

Tai tik keletas pavyzdžių, per trisdešimt Konstitucinio Teismo veiklos metų išspręsta daug svarbių konstitucinių ginčų žmogaus teisių apsaugos srityje. Tačiau išspręsti ginčai – praeities dalykas; ateičiai lieka doktrinos, kurių pagrindu tie ginčai išspręsti (Kūris, 2023). Jau vien dėl to, kad Konstitucija yra aukščiausios galios teisės aktas teisės aktų hierarchijoje, kyla poreikis ją aiškinti. Kiti veiksniai, lemiantys poreikį aiškinti Konstituciją, yra sisteminis Konstitucijos pobūdis ir abstraktus jos normų pobūdis.

Konstitucijoje ir Konstitucinio Teismo įstatyme *expressis verbis* neminima, kad Lietuvos Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus aiškinti Konstituciją, nors teisės aktų konstitucingumo vertinimas neabejotinai reiškia Konstitucijos aiškinimą kaip neatšiejamą konstitucinės kontrolės elementą. Todėl Konstitucinis Teismas turėjo pats

²⁰ Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 8 d. nutarimas.

²¹ Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d., 2015 m. vasario 26 d. nutarimai.

²² Konstitucinio Teismo 2023 m. birželio 7 d. nutarimas.

²³ Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas.

²⁴ Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas; Konstitucinio Teismo 2009 m. lapkričio 6 d. sprendimas; Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 27 d. sprendimas.

²⁵ Plačiau apie pažeidžiamų asmenų grupių apsaugą Konstituciniame Teisme žr. Pūraitė-Andriekienė, 2022c.

²⁶ Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 3 d. nutarimas.

²⁷ Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 3 d., 2021 m. vasario 12 d. nutarimai.

²⁸ Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas.

konstatuoti šią tiesą ir tai pirmą kartą padarė 2003 m. gegužės 30 d. nutarime, pažymėdamas, kad pagal Konstituciją tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją.

2006 m. birželio 6 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad išimtiniai Konstitucinio Teismo įgaliojimai oficialiai aiškinti Konstituciją ir pateikti oficialią Konstitucijos nuostatų sampratą, t. y. formuoti oficialiąją konstitucinę doktriną, kyla iš pačios Konstitucijos. Pagal Konstituciją, Konstitucinio Teismo nutarimuose ir kituose aktuose (išvadose ir sprendimuose) pateikta Konstitucijos nuostatų samprata ir argumentacija yra privaloma įstatymų leidybos ir teisės taikymo institucijoms. Taip Konstitucinis Teismas kuria konstitucinę doktriną, kuri yra vienintelis privalomas oficialus Konstitucijos aiškinimas, ir taip iš esmės kuria Konstitucijos turinį. Tai reiškia, kad Konstitucinio Teismo aktai, kuriais formuojama oficialioji konstitucinė doktrina, turi tokią pat teisinę galią kaip ir Konstitucijos tekstas.

Apie 2006 m. Lietuvos konstitucinės teisės mokslininkai pradėjo diskutuoti apie jurisprudencinės konstitucijos formavimąsi (Jarašiūnas, 2006, p. 24–33). Jurisprudencinė konstitucija suprantama kaip jungtis tarp konstitucijos – aukščiausios galios teisės akto – ir konstitucinės jurisprudencijos, kurioje šis aktas aiškinamas ir plėtojamas. Tai, kas teigiama aiškinant Konstituciją, kaip visuma taip pat tampa Konstitucija. Konstitucija apima savo nuolat augančią oficialiąją doktriną. Pastarųjų metų nacionalinėje teisės mokslo doktrinoje visuotinai pripažįstama, kad Konstitucinio Teismo jurisprudenciją apibūdinantys kokybiniai ir kiekybiniai parametrai leidžia teigti, jog jurisprudencinė konstitucija Lietuvoje jau neabejotinai susiformavo (Birmontienė *et al.*, 2019, p. 340; Žalimas, 2017, p. 289–387).

Oficialioji konstitucinė doktrina (gyvoji, arba jurisprudencinė, konstitucija) plėtojama palaipsniui ir nuosekliai, papildant anksčiau konstitucinėje jurisprudencijoje suformuotą doktriną naujais elementais. Nauja doktrina neatsiranda vakuume, bet yra kuriama ant jos pačios pagrindų; konstitucinės doktrinos formulavimas yra ne vienkartinis veiksmas, o procesas, ir jis niekada nėra visiškai baigtas. Konstitucijos aiškinimas – tai naujų konstitucijos prasmų atradimas, nepaneigiant to, kas jau atrasta, taigi konstitucijos kūrimas ir atkūrimas iš naujo pagal savo esmę, atrandant naujus jos galimybių aspektus ir tik išimtiniais atvejais (jei tai būtina ir neišvengiama) koreguojant tai, kas jau buvo aiškinama. Toks konstitucinės teisės augimas yra būdingas – netgi išskirtinis – Vakarų teisės tradicijos bruožas (Kūris, 2013).

Keičiantis visuomenei, kyla vis naujų klausimų, į kuriuos turi reaguoti Konstitucinis Teismas. Todėl konstitucinė žmogaus teisių doktrina nėra statiška. Ji nuolat vystosi kartu su valstybe, reaguodama į kylančius iššūkius, ir taip įkūnija gyvosios konstitucijos idėją. Konstituciniam Teismui dažnai teko nagrinėti bylas, kuriose kelti įvairių

atskirų konstitucinių teisių aiškinimo klausimai. Per visą veiklos laikotarpį šiam Teismui teko formuluoti oficialiąją konstitucinę doktriną dėl įvairių politinių, pilietinių, socialinių, ekonominių ir kultūrinių teisių turinio ir šių teisių įgyvendinimo ribų. Konstituciniame Teisme iškeltos konstitucinės justicijos bylos ir jo aktuose suformuluota konstitucinė doktrina atspindi valstybės raidos keliamus iššūkius. Todėl oficialioji konstitucinė žmogaus teisių doktrina plėtojama netolygiai: vienų konstitucinių žmogaus teisių turinys Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje atskleistas labai išsamiai (pvz., teisė į nuosavybę, teisė į teisminę gynybą), kitų – galime atrasti tik konstitucinės doktrinos užuomazgų (pvz., žmogaus būsto neliečiamumas).

Asmens teisės ir laisvės Konstitucijos tekste formuluojamos itin lakoniškai, neretai konstitucinėse nuostatose tiesiogiai išryškunami tik kai kurie atitinkamos teisės ar laisvės aspektai. Konstituciniam Teismui nagrinėjant konstitucinės justicijos bylas tenka atskleisti teisės turinį, jos sąryšį su kitomis teisėmis ir laisvėmis, jos vietą asmens statusą apibrėžiančių nuostatų sistemoje. Norėdamas tinkamai išspręsti bylą, Konstitucinis Teismas privalo pirmiausia išsiaiškinti konstitucinių normų ir principų turinį, jų prasmę, tarpusavio santykius. Kitaip konstitucinės justicijos institucija nesugebės palyginti tikrinimo ir tikrinamųjų normų (Jarašiūnas, 2009, p. 210).

Į siauros apimties studiją neįmanoma sutalpinti per tris dešimtmečius suformuluotos plačios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatų žmogaus teisių srityje. Vis dėlto galima išskirti tam tikrus pagrindinius per visą Konstitucinio Teismo veiklos laikotarpį suformuluotas šios doktrinos principus: 1) draudžiama keisti Konstituciją taip, kad būtų sunaikintas prigimtinis žmogaus teisių pobūdis; 2) valstybė turi užtikrinti, kad žmogaus teisių nepažeistų ne tik valstybės institucijos ir pareigūnai, bet ir privatūs asmenys, t. y. užtikrinti ne tik vertikaliąją, bet ir horizontaliąją žmogaus teisių apsaugą; 3) valstybė turi ne tik negatyvią, bet ir pozityvią atsakomybę žmogaus teisių apsaugos srityje; 4) Konstitucijoje įtvirtintos žmogaus teisės ir laisvės sudaro vientisą sistemą, todėl nė viena teisė negali būti aiškinama taip, kad būtų paneigta kita teisė; 5) naudojimasis konstitucinėmis teisėmis ir laisvėmis gali būti ribojamas tik įstatymu, ribojimai turi būti būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves ar kitus konstituciškai svarbius tikslus, ribojimais neturi būti paneigiama teisių ir laisvių prigimtis ir esmė, turi būti paisoma konstitucinio proporcingumo principo; 6) tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės normos yra laikomos minimaliu būtinu žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos standartu, kurio negalima pažeisti nacionaliniu teisiniu reguliavimu (Žalimas, 2015). Toliau šiame studijos skyriuje analizuojamos svarbiausios paminėtais aspektais suformuluotos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos.

2.1. Prigimtinis žmogaus teisių pobūdis

Konstitucijos 18 straipsnyje įtvirtinta: „Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines.“ Tiesiogiai Konstitucijoje įtvirtintus žmogaus teisių ir laisvių prigimtinę esmę, konstitucinių žmogaus teisių ir laisvių aiškinimas galimas tik pripažįstant jų prigimtinių pobūdį. Tai konstitucinis pagrindas žmogaus teises ir laisves vertinti kaip pirminį ir svarbiausią pradą, teisinių vertybių skalėje užimančią aukščiausiąją vietą. Kartais tvirtinama, kad šios nuostatos ir tapo Konstitucinio Teismo doktrinos pagrindu (Jarašiūnas, 2009, p. 214). Turbūt reikšmingiausias prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių sampratos plėtojimui oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje baigiamasis aktas – Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas, kuriuo pripažinta, kad Baudžiamajame kodekse numatyta mirties bausmė prieštarauja Konstitucijai. Šiame nutarime konstatuota, jog prigimtinis žmogaus teisių pobūdis reiškia, kad jos yra neatskiriamos nuo individo, nesusietos nei su teritorija, nei su tauta. Prigimtines teises žmogus turi nepriklausomai nuo to, ar jos yra įtvirtintos valstybės teisės aktuose, ar nėra. Šias teises turi kiekvienas, o tai reiškia, kad jas turi ir geriausieji, ir blogiausieji žmonės. Prigimtines žmogaus teises – tai individo prigimtines galimybes, kurios užtikrina jo žmogiškąjį orumą socialinio gyvenimo srityse. Jos sudaro tą minimumą, atskaitos tašką, nuo kurio plėtojamos ir papildomos visos kitos teisės ir kurios sudaro tarptautinės bendruomenės neginčijamai pripažintas vertybes²⁹.

Plėtojant konstitucinę žmogaus teisių doktriną, taip pat buvo reikšminga doktrininė nuostata, jog prigimtinių žmogaus teisių pobūdžio pripažinimas reiškia, kad joks teisės aktas negali nustatyti baigtinio teisių ir laisvių sąrašo³⁰. Taip pripažinta teisė Teismui aiškinant Konstituciją išryškinti naujus konstitucinių teisių sistemos elementus, formuluoti naujas teises ar laisves (Jarašiūnas, 2009, p. 215). Žmogaus teisių ir laisvių prigimtinių pobūdžio pripažinimo principo turinys toliau plėtotas *inter alia* Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarime, kuriame konstatuota, kad Konstitucijos 18 straipsnyje nėra įvardytos konkrečios prigimtines žmogaus teises ir laisvės – jos įtvirtintos kituose Konstitucijos straipsniuose (jų dalyse). Šiame nutarime konstatuota ir tai, kad Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus teisių ir laisvių prigimtinių pobūdžio pripažinimo principas reiškia, kad žmogui priklauso nuo jo asmens neatskiriamos ir iš jo neatimamos teisės ir laisvės, kad žmogus jas turi *ipso facto*. Konstitucinis žmogaus teisių ir laisvių prigimtinių pobūdžio pripažinimas suponuoja tai, kad negali būti nustatyta tokia šių teisių ir laisvių įgyvendinimo tvarka, kad jų

²⁹ *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d., 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimai.

³⁰ Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada.

įgyvendinimas priklausytų nuo teise nepagrįstų valstybės institucijų, pareigūnų ar kitų asmenų sprendimų. Taigi konstitucinėje doktrinoje išaiškinta, kad žmogaus prigimtis yra pirminis prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių šaltinis. Būtent tokia žmogaus teisių šaltinio samprata neretai grindžiamas požiūris, kad „žmogaus teisės užima svarbiausią vietą teisinių vertybių skalėje“ (Žiobienė, 2008, p. 157).

Konstitucinio Teismo baigiamuosiuose aktuose taip pat ne kartą atkreiptas dėmesys į tai, kad Konstitucijos interpretacija negali būti tokia, kurios pagrindu gali būti paneigtos prigimtinės žmogaus teisės ir laisvės. Svarbu pažymėti, kad savo jurisprudencijoje Konstitucinis Teismas prigimtiniam žmogaus teisių ir laisvių pobūdžiui yra suteikęs ypatingą statusą. 2014 m. liepos 11 d. nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis, demokratija ir valstybės nepriklausomybė yra tokios konstitucinės vertybės, kurios sudaro Konstitucijos, kaip visuomenės sutarties, ir ja grindžiamo Tautos bendro gyvenimo, pačios Lietuvos valstybės pamatą. Niekas negali paneigti Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių šias pamatines konstitucines vertybes, nes tai reikštų pačios Konstitucijos esmės paneigimą (Žalimas, 2015). Todėl net paisant iš pačios Konstitucijos kylančių jos keitimo apribojimų negali būti priimamos Konstitucijos pataisos, naikinančios prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį. Taigi Konstitucinis Teismas konstatavo akivaizdų dalyką: niekas neturi ir negali turėti įgaliojimų panaikinti prigimtinių žmogaus teisių, kylančių iš prigimtinio žmogaus orumo.

Mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad Konstitucijos 18 straipsnio nuostata „Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės“, būdama bene pati abstrakčiausia Konstitucijos nuostata, tokia nebėra tik dėl Konstitucinio Teismo, kaip vienintelio oficialaus Konstitucijos aiškintojo, veiklos (Žalimas, 2017, p. 304).

Apibendrinant galima išskirti šiuos svarbiausius prigimtinio žmogaus teisių pobūdžio oficialiosios konstitucinės doktrinos elementus: 1) prigimtinis žmogaus teisių pobūdis reiškia, kad jos yra neatskiriamos nuo individo, nesusietos nei su teritorija, nei su tauta, žmogus jas turi nepriklausomai nuo to, ar jos yra įtvirtintos valstybės teisės aktuose, ar nėra; 2) prigimtinio žmogaus teisių pobūdžio pripažinimas reiškia, kad joks teisės aktas negali nustatyti baigtinio teisių ir laisvių sąrašo; 3) negali būti nustatyta tokia prigimtinių teisių ir laisvių įgyvendinimo tvarka, kad jų įgyvendinimas priklausytų nuo teise nepagrįstų valstybės institucijų, pareigūnų ar kitų asmenų sprendimų; 4) prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis yra viena iš konstitucinių vertybių, sudarančių Konstitucijos, kaip visuomenės sutarties, ir ja grindžiamo Tautos bendro gyvenimo, pačios Lietuvos valstybės pamatą, todėl negali būti priimamos Konstitucijos pataisos, naikinančios prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį.

2.2. Valstybės pareiga užtikrinti ne tik vertikaliąją, bet ir horizontaliąją žmogaus teisių apsaugą, valstybė turi ne tik negatyvią, bet ir pozityvią atsakomybę žmogaus teisių apsaugos srityje

Konstitucinis Teismas ne kartą konstatavo, kad prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių įtvirtinimas Konstitucijoje suponuoja įstatymų leidėjo, kitų teisėkūros subjektų pareigą leidžiant asmens ir valstybės santykius reguliuojančius teisės aktus vadovautis žmogaus teisių ir laisvių prioritetu, nustatyti pakankamas žmogaus teisių ir laisvių apsaugos ir gynimo priemonės, joku būdu šių teisių ir laisvių nepažeisti ir neleisti, kad jas pažeistų kiti³¹.

Konstitucinis Teismas 2004 m. gruodžio 29 d. nutarime asmens konstitucines teises, analizuodamas Konstitucijos 28 straipsnio, įtvirtinančio, jog, įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių, kontekste, atskleidė, kad konstitucines teises vertina ir kaip veikiančias ne tik vertikaliuoju, bet ir horizontaliuoju lygmeniu. Teismas konstatavo, kad Konstitucijoje yra įtvirtinta tokia žmogaus teisių ir laisvių samprata, kad vienu asmenų teisės ir laisvės sugyvena su kitų asmenų teisėmis ir laisvėmis, kad įgyvendindamas savo teises ir laisves žmogus privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Interpretuodamas konstitucines teisių gynimo garantijas ir Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies nuostatas, Konstitucinis Teismas ne kartą pabrėžė, kad asmens teisės turėtų būti ne formaliai, o realiai ir veiksmingai ginamos ne tik nuo valdžios institucijų ar pareigūnų, bet ir nuo privačių asmenų neteisėtų veiksmų³².

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje atskleista ir oficialioji konstitucinė valstybės pareigos užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių apsaugą ir gynimą doktrina. Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime konstatuota, kad Konstitucija – anti-mažoritarinis aktas; ji gina individą. Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje ne kartą pabrėžė, kad valstybė yra konstituciškai įpareigota teisinėmis, materialinėmis, organizacinėmis priemonėmis užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių gynimą nuo neteisėto kėsinosi ar ribojimo, nustatyti pakankamas žmogaus teisių ir laisvių apsaugos ir gynimo priemonės. Pagal Konstituciją valstybė ne tik turi užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių gynimą nuo kitų asmenų neteisėtų kėsintų, bet ir joku būdu neleisti, kad į jas neteisėtai kėsintųsi, jas pažeistų pačios valstybės institucijos ar pareigūnai³³.

³¹ Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas.

³² *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas.

³³ *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas.

2.3. Konstitucijoje įtvirtintų žmogaus teisių ir laisvių sistemiškumas

Konstitucijoje įtvirtintos žmogaus teisės ir laisvės sudaro vientisą sistemą, todėl nė viena teisė negali būti aiškinama taip, kad būtų paneigta kita teisė. Konstitucinės teisės ir laisvės sudaro darnią sistemą, jos atskleidžia asmens konstitucinį statusą. Todėl aiškinant konkrečios konstitucinės teisės turinį, jos ribas reikia atsižvelgti į konstitucinių teisių ir laisvių sistemą, teisių ir laisvių sąryšį. Tai reiškia, kad konkrečios teisės ir laisvės turinys bei ribos visados atskleidžiami tik visos žmogaus teisių ir laisvių sistemos kontekste, kad jokios teisės negalima aiškinti atsietai nuo šios sistemos (Jarašiūnas, 2009, p. 216). Konstitucinis Teismas 1997 m. vasario 13 d. nutarime yra pažymėjęs, kad tarp, viena, asmens teisių ir laisvių ir, antra, visuomenės interesų neretai kyla konfliktų, o kartais atsiranda ir prieštaravimų, kad demokratinėje visuomenėje tokie prieštaravimai sprendžiami derinant skirtingus interesus ir siekiant nepažeisti jų pusiausvyros ir kad vienas iš interesų derinimo būdų yra asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo ribojimas. Taigi oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje išskirtas ir žmogaus teisių bei visuomenės interesų derinimo reikalavimas. Vėlesnėje savo jurisprudencijoje Konstitucinis Teismas konstatavo ir tai, kad Konstitucijoje įtvirtintos žmogaus teisės ir laisvės sudaro vieningą ir darnią sistemą. Konstitucijoje yra įtvirtinta tokia žmogaus teisių ir laisvių samprata, kad vienu asmenų teisės ir laisvės sugyvena su kitų asmenų teisėmis ir laisvėmis. Įgyvendindamas savo teises ir laisves žmogus privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių³⁴. Vadinasi, oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje suformuluota vieno asmens teisių ir laisvių sugyvenimo (sambūvio) su kitų asmenų teisėmis ir laisvėmis samprata. Ši doktrina bent iš dalies nulemta ir Konstitucijos 28 straipsnio nuostatos, pagal kurią žmogus, įgyvendindamas savo teises ir laisves, privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių.

Konstitucinis Teismas taip pat ne kartą pabrėžė, kad negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį asmuo, įgyvendindamas vieną konstitucinę teisę, netektų galimybės įgyvendinti kitos konstitucinės teisės³⁵. Pavyzdžiui, Konstitucinis Teismas 2019 m. spalio 31 d. nutarime pažymėjo, kad konstituciškai nepagrįsta būtų reikalauti, kad netekęs darbo asmuo, įgyvendindamas konstitucinę teisę į aukštąjį mokslą ir kartu siekdamas pasinaudoti konstitucine teise į socialinę paramą nedarbo atveju, būtų priverstas rinktis tik tam tikrą studijų aukštojoje mokykloje formą, nors pasirinkęs ir kitą studijų formą jis galėtų suderinti studijas su profesiniu ir (ar) kitu užimtumu.

³⁴ *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas.

³⁵ *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas.

2.4. Žmogaus teisių ribojimo sąlygos

Nors kai kurios asmens teisių ir laisvių ribojimo sąlygos atskleistos ir ankstesniuose Konstitucinio Teismo nutarimuose, tačiau platesnę doktriną šiuo klausimu jis suformavo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarime, kuriame konstatuota, jog prigimtinio žmogaus teisių ir laisvių pobūdžio pripažinimo principas nepaneigia to, kad žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimas gali būti ribojamas. Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad pagal Konstituciją žmogaus konstitucinių teisių ir laisvių įgyvendinimą galima riboti, jeigu laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves bei Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo.

Oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje įtvirtintos sąlygos atitinka europinius standartus. Dar 1996 m. Konstitucinis Teismas yra atkreipęs dėmesį į Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnį, laiduojantį žmogui teisę laisvai laikytis savo nuomonės, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas ir kartu numatantią galimybę riboti šią teisę laikantis šių sąlygų: 1) jeigu tai būtina demokratinėje visuomenėje, 2) numatyta nacionaliniuose įstatymuose ir 3) apribojimais siekiama ginti tokias vertybes kaip valstybės saugumas, teritorijos vientisumas, viešosios tvarkos interesai, kelio teisės pažeidimams ir nusikaltimams užkirtimas, žmogaus sveikatos ir moralės apsauga ir kt. Šių standartų laikosi daugelis valstybių³⁶.

Oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje pabrėžiama, kad tai, kas susiję su pagrindinėmis žmogaus teisėmis, *reguliuojama įstatymais*. Dar 1995 m. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad demokratinėje visuomenėje prioritetas teikiamas žmogui, todėl viskas, kas susiję su pagrindinėmis žmogaus teisėmis, reguliuojama įstatymais. Tai ir žmogaus teisių bei laisvių patvirtinimas, ir jų turinio apibrėžimas, ir apsaugos bei gynimo teisinės garantijos, ir leistinas jų apribojimas, ir kt.³⁷ Toks požiūris grindžiamas tuo, kad valstybės teisės šaltinių sistemoje įstatymas yra pirminis teisės aktas, turintis aukščiausią teisinę galią. Ši galia nulemta tuo, kad tautos įgalioto Seimo priimtame įstatyme išreiškiama tautos valia svarbiausiais visuomenės gyvenimo klausimais. Minėtą požiūrį taip pat galima pagrįsti konstitucinėmis nuostatomis, kad žmogaus teises ir laisves gina įstatymai (žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas (19 str.), žmogaus orumą gina įstatymas (21 str.) (Jarašiūnas, 2009, p. 224). Šią žmogaus teisių ribojimo sąlygą Konstituciniam Teismui teko aiškinti pastarųjų metų Konstitucinio

³⁶ Konstitucinio Teismo 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas.

³⁷ Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d. nutarimas.

Teismo nutarimuose, kuriuose buvo vertinamas poįstatyminiais teisės aktais įtvirtintų apribojimų COVID-19 pandemijos metu konstitucingumas. Pavyzdžiui, vertinant Vyriausybės nutarimu nustatytų teisės laisvai kilnotis ribojimų COVID-19 pandemijos metu konstitucingumą, konstatuota, kad siekis užkirsti kelią žmonių užkrečiamųjų ligų plitimui visuomenėje, taip pat suvaldyti šių ligų plitimą, dėl kurio valstybėje susidaro ypatinga situacija, kelianti grėsmę daugelio žmonių sveikatai ir gyvybei, ir taip užtikrinti viešąjį sveikatos apsaugos interesą gali lemti skubių ir veiksmingų sprendimų būtinybę, todėl pagal Konstituciją gali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį įstatymų leidėjo įstatyme įtvirtintos žmonių užkrečiamosioms ligoms suvaldyti skirtos priemonės gali būti detalizuojamos poįstatyminiuose teisės aktuose, juose nustatant konkrečių pasirinktų priemonių, be kita ko, taikymo mastą ir trukmę³⁸.

Minėta, kad konstitucinėje jurisprudencijoje taip pat pabrėžiama, kad žmogaus teisės gali būti ribojamos *esant būtinybei*. Ieškant atsakymo į klausimą, ar konkretus ribojimas būtinai reikalingas demokratinėje visuomenėje, pirmiausia reikia išsiaiškinti ribojimo tikslus bei paskirtį, o antra, nustatyti, ar ribojimo priemonės yra proporcingos siekiamam teisėtam tikslui. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad galimi atvejai, kai atitinkamo ribojimo prasmingumas slypi konkrečios teisės (ar laisvės) prigimtyje arba kai atitinkamais apribojimais siekiama išvengti kolizijos su kitomis pagrindinėmis teisėmis. Minėtais atvejais pagrindinių teisių apribojimų pagrįstumas turėtų būti vertinamas sveiko proto ir akivaizdžios būtinybės kriterijais³⁹. Būtinumo sąlyga konstitucinėje jurisprudencijoje pastaraisiais metais taip pat buvo aiškinama COVID-19 pandemijos apribojimų kontekste. Konstitucinis Teismas, vertindamas Vyriausybės nutarimu, poįstatyminiu teisės aktu, nustatytą draudimo teikti grožio ir odontologijos paslaugas (išskyrus būtinosios medicinos pagalbos užtikrinimą) konstitucingumą⁴⁰, konstatavo, kad toks teisinis reguliavimas, kuriuo dėl užkrečiamosios ligos plitimo visuomenėje nustatomos ūkinę veiklą ribojančios priemonės ar draudimai, pagal Konstituciją, <...>, gali būti nustatytas ne tik įsitikinus, jog valstybėje susidariusi ypatinga situacija, kelianti grėsmę daugelio žmonių sveikatai ir gyvybei, kitoms konstitucinėms vertybėms, yra tokia sunki, kad dėl jos *būtina* kuo skubiau imtis atitinkamų žmogaus teises ir laisves, <...>, ribojančių priemonių, bet ir tais atvejais, kai, atsižvelgiant į tuo metu turimą specialią informaciją, yra pagrindo manyti, kad tokia situacija yra neišvengiama ir kad, laiku nesiėmus veiksmingų priemonių, bus padaryta nepataisoma žala Konstitucijoje įtvirtintoms vertybėms, be kita ko, žmonių sveikatai ir gyvybei, kuriomis rūpintis yra valstybės funkcija.

³⁸ Konstitucinio Teismo 2023 m. gegužės 31 d. nutarimas.

³⁹ Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas.

⁴⁰ Konstitucinio Teismo 2023 m. sausio 24 d. nutarimas.

Šiame nutarime taip pat konstatuota, kad tokios žmogaus teises ir laisves ribojančios priemonės, <...>, gali būti taikomos tik laikinai, t. y. tol, kol valstybėje yra susidariusi tam tikra ypatinga situacija arba kol, atsižvelgiant į tuo metu turimą specialią informaciją, yra pagrindo manyti, kad tokia situacija yra neišvengiama; be to, tokių priemonių nustatymas ir taikymas turi būti grindžiamas aplinkybėmis, liudijančiomis grėsmę daugelio žmonių sveikatai ir gyvybei, kaip antai užkrečiamosios ligos plitimo visuomenėje greičiu ir mastu, sveikatos priežiūros įstaigoms tenkančiu krūviu.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje laikomasi pozicijos, kad pagal Konstituciją pagrindinių žmogaus teisių ribojimu negalima pažeisti šių *teisių esmės*; jeigu teisė apribojama taip, kad ją įgyvendinti pasidaro neįmanoma, jeigu ji suvaržoma peržengiant protingai suvokiamas ribas arba neužtikrinamas jos teisinis gynimas, tai yra pagrindas teigti, jog pažeidžiama pati teisės esmė, o tai tolygu šios teisės neigimui⁴¹.

Kaip ne kartą pažymėta Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, vienas iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų yra *proporciumo* principas, pagal kurį teisės aktais nustatytos ir taikomos priemonės turi būti proporcingos siekiamam tikslui, o asmens teisės negali būti ribojamos labiau, negu būtina teisėtam ir visuotinai reikšmingam, konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti⁴². Šią žmogaus teisių ribojimo sąlygą Konstituciniam Teismui taip pat teko aiškinti COVID-19 pandemijos metu nustatytų ribojimų kontekste. Pavyzdžiui, 2023 m. sausio 24 d. nutarime konstatuota, kad valstybėje susidarius ypatingai situacijai, nulemtai žmonių užkrečiamųjų ligų plitimo visuomenėje, nustatyti ūkinės veiklos ribojimai ir draudimai turi būti proporcingi siekiamam minėtam konstituciškai svarbiam tikslui – apsaugoti žmonių sveikatą ir gyvybę, užtikrinti kitus gyvybiškai svarbius visuomenės interesus, kitas konstitucines vertybes.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje konstatuota ir tai, kad reikalavimas asmens teisių ir laisvių įstatymu neriboti labiau, negu reikia teisėtiems ir visuomenei svarbiems tikslams pasiekti, *inter alia* suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas pakankamai individualizuoti asmens teisių ir laisvių apribojimus: ribojantis asmens teises ir laisves įstatymo nustatytas teisinis reguliavimas turi būti toks, kad sudarytų prielaidas kiek įmanoma įvertinti individualią kiekvieno asmens situaciją ir, atsižvelgiant į visas svarbias aplinkybes, atitinkamai individualizuoti konkrečias tam asmeniui taikytinas ribojančias jo teises priemones⁴³.

⁴¹ *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas.

⁴² *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2015 m. birželio 16 d., 2019 m. lapkričio 8 d., 2021 m. balandžio 14 d. nutarimai.

⁴³ *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas.

Konstitucinis Teismas žmogaus teisių ribojimo galimybes interpretavo ir diskriminacijos draudimo kontekste, pažymėdamas, kad, pagal Konstituciją nustatant žmogaus teisių ir laisvių ribojimus, būtina paisyti ir tokių iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių reikalavimų kaip asmenų lygiateisiškumas ir diskriminacijos draudimas. Pagal Konstituciją negali būti nustatyti tokie žmogaus teisių ir laisvių ribojimai, kurie būtų taikomi kuriai nors asmenų grupei, kuri nuo kitų grupių nesisiria tokiais objektyviais kriterijais, kad galima būtų pateisinti nevienodo teisinio reguliavimo taikymą, taip pat negalima nustatyti tokių žmogaus teisių ir laisvių ribojimo išimčių, kurios galėtų būti vertinamos kaip diskriminacija ar privilegijos⁴⁴.

Be abejo, kai kurios teisės, tokios kaip kankinimų ar vergovės draudimas, yra absoliučios ir negali būti ribojamos jokiais atvejais. Svarbu pažymėti, kad Konstitucinis Teismas, interpretuodamas Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies nuostatas, jog asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą, suformulavo griežtą doktriną, kad teisė kreiptis į teismą yra absoliuti⁴⁵. Konstitucinis Teismas prieš absoliučią konstitucinių teisių priskiria ir Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje įtvirtintą asmens teisę į gynybą, taip pat ir su šia teise siejamą teisę turėti advokatą⁴⁶. Konstitucinis Teismas teisės kreiptis į teismą, kaip absoliučios konstitucinės teisės, konstitucinę doktriną pradėjo formuoti dar 2000–2004 m. Ši konstitucinė doktrina toliau buvo vystoma reikšmingoje 2006 m. jurisprudencijoje⁴⁷.

Asmens teisių ir laisvių teismo gynimo garantija – tai procesinio pobūdžio garantija, esminis asmens teisių ir laisvių konstitucinio instituto elementas (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas), būtina teisingumo įgyvendinimo sąlyga, neatskiriamas konstitucinio teisinės valstybės principo turinio elementas. Teisė kreiptis į teismą yra absoliuti⁴⁸. Šios teisės negalima apriboti ar paneigti. Pagal Konstituciją, įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens teisių ir laisvių pažeidimo būtų galima spręsti teisme. Teisės aktais gali būti nustatyta ir ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka, tačiau negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigta asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės pažeistos, teisė ginti savo teises ar laisves teisme.

Nors ilgą laiką asmens teisė kreiptis į teismą buvo traktuojama kaip absoliuti, neribojama teisė ne tik Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, bet ir teisės mokslo dar-

⁴⁴ *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas.

⁴⁵ *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas.

⁴⁶ Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas.

⁴⁷ Be kita ko, Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 26 d., 2006 m. gegužės 9 d. nutarimuose.

⁴⁸ Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2005 m. vasario 7 d., 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. gegužės 9 d. nutarimai.

buose. Vis dėlto naujausioje mokslo doktrinoje pastebima, kad pastarųjų metų Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje įvyko tam tikri teisės kreiptis į teismą, kaip absoliučios, sampratos pokyčiai (Birmontienė, 2023). Pabrėžiama, kad teisės kreiptis į teismą, kaip absoliučios, sampratos pokyčiai įvyko vėliau, t. y. Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 28 d. sprendime ir vėlesniuose aktuose, *inter alia*, 2018 m. gruodžio 14 d., 2019 m. kovo 1 d. nutarimuose. Šiuose Konstitucinio Teismo aktuose asmens teisės kreiptis dėl pažeistų teisių gynimo į teismą absoliutus pobūdis nebeminimas, nors tradiciškai byloje po bylos kiti šią teisę apibūdinantys elementai yra minimi. Kaip antai, Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarime teisėjo teisių teisminė gynyba vertinant teisėjo galimybes skūsti Teisėjų tarybos aktų teisėtumą yra minima, tačiau šios teisės absoliutumo aspektas nėra akcentuojamas. Pastebima, kad ir Konstitucinio Teismo 2023 m. birželio 7 d. nutarime, kuriame išryškinta šios konstitucinės teisės svarba, nepasinaudota galimybe sugrįžti prie anksčiau formuluojamos doktrinos ir *expressis verbis* pabrėžti teisės kreiptis į teismą absoliutumą⁴⁹. Mokslininkų darbuose keliami prielaida, kad tai galima vertinti kaip šios teisės doktrinos nebylių reinterpretaciją, nes tam tikri esminiai konstitucinės doktrinos elementai yra nutyliami, nepateikiant argumentų dėl tokio konstitucinės doktrinos pokyčio (Birmontienė, 2023).

2.5. Konstitucinė žmogaus teisių apsauga ir visuotinai pripažinti žmogaus teisių apsaugos kriterijai

Studijos autorė pritaria mokslinėje literatūroje vyraujančiai nuomonei, kad tiek pati Konstitucija, tiek Konstitucinio Teismo pateikiamas oficialus jos aiškinimas (konstitucinė doktrina) yra itin atvira ir draugiška tarptautinei ir Europos Sąjungos teisei (Jočienė, Beliūnienė, 2023, p. 10). Nepaisant Konstitucijoje įtvirtinto jos viršenybės principo, galima drąsiai teigti, kad Konstitucija ir tarptautinė bei Europos teisė yra grindžiamos dialogo tarp jų vystymu ir Konstitucijos „draugiškumu“ tarptautinei teisei. Konstitucinis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad pagarba visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams yra atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės teisinė tradicija ir konstitucinis principas (*inter alia*, Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas). Taip pat tai, kad pagarba tarptautinei teisei yra neatskiriama

⁴⁹ Konstitucinis Teismas 2023 m. birželio 7 d. nutarime interpretavo Konstitucijos 20 straipsnio nuostatas, kuriomis garantuojama asmens laisvės neliečiamybė, kaip betarpiškiau susijusias su Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalies nuostatomis, ir konstatavo, kad pagal Konstitucijos 20 straipsnį, esant būtinybei įstatymuose nustatytais pagrindais bei tvarka riboti asmens laisvę, turi būti numatyta galimybė tokio ribojimo teisėtumą ir pagrįstumą patikrinti teisme.

konstitucinio teisinės valstybės principo, kurio esmė – teisės viešpatavimas, dalis (Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad Lietuvos valstybė, pripažindama tarptautinės teisės principus ir normas, šalies gyventojams negali taikyti iš esmės kitokių standartų. Šave laikydamą lygiateise tarptautinės bendrijos nare, ji savo valia priima ir pripažįsta šiuos principus bei normas, jos papročius, dėsningai integruojasi į pasaulio kultūrą ir tampa natūralia jos dalimi (*inter alia*, Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas). Taip pat tai, kad Lietuvos teisės aktai negali nustatyti žemesnių standartų, negu nustatyti pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas. Tokio reikalavimo nepaisymas būtų nesuderinamas su Konstitucijos preambulėje įtvirtintais atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, teisinės valstybės siekiais, kuriuos išreiškia konstitucinis teisinės valstybės principas (*inter alia*, Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas).

Pritartina nuomonei, kad ir pats Konstitucinis Teismas, pripažindamas tarptautinės teisės principus ir normas savo konstitucinėje jurisprudencijoje ir jomis remdamasis, oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje negali taikyti (ar formuoti) žemesnių žmogaus teisių apsaugos standartų negu nustatyti pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas (Jočienė, Beliūnienė, 2023, p. 39). Minėta, kad Konstitucinio Teismo formuluojama žmogaus teisių ribojimo doktrina remiasi konstituciniais imperatyvais, kurie yra grindžiami visuotinai pripažintais kriterijais žmogaus teisių apsaugos doktrinoje, *inter alia*, EŽTT jurisprudencijoje. Anksčiau aptartos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos atskleidžia, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje vadovaujamosi panašiais principais kaip ir tarptautinių žmogaus teisių apsaugos institucijų veikloje. Pažymėtina ir tai, kad Konstitucinis Teismas Konstitucijos saugomas teises interpretuoja atsižvelgdamas į tarptautinius žmogaus teisėms skirtus dokumentus, į tai, kaip asmens teises, jų turinį supranta tarptautinė bendruomenė, kuri vadovaujasi demokratiniomis teisės principais.

Spręsdamas dėl Konstitucinio Teismo kompetencijai priklausančių teisės aktų atitikties Konstitucijai, Konstitucinis Teismas labai nuosekliai ir nuolat remiasi įvairiais tarptautinės ir ES teisės aktais (metinių Konstitucinio Teismo veiklos pranešimų duomenimis: 2014 m. – 10-yje Konstitucinio Teismo aktu, 2015 m. – 15-oje, 2016 m. – 10-yje, 2018 m. – 8-iuose, 2019 m. – 11-oje, 2020 m. – 7-iuose, 2021 m. – 6-iuose, 2022 m. – 3-uose) (Jočienė, Beliūnienė, 2023, p. 36). Remiamasi, pvz., Visuotine žmogaus teisių deklaracija ir įvairiais kitais Jungtinių Tautų institucijų priimtais dokumentais (1966 m. JT tarptautiniu pilietinių ir politinių teisių paktu, 1966 m. JT tarptautiniu ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktu, JT švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos (UNESCO) Pasaulinio kultūros ir gamtos paveldo globos konven-

cija) ir kitais tarptautiniais dokumentais (Jočienė, 2022, p. 105). Nors iš regioninių žmogaus teises ginančių tarptautinių dokumentų Konstitucinis Teismas remiasi ir kitais Europos Tarybos institucijų priimtais aktais, įskaitant Venecijos komisijos, kuri yra Europos Tarybos patariamoji institucija konstitucionalizmo klausimais, dokumentus (įvairios gairės, nuomonės), tačiau dažniausiai Konstitucinis Teismas remiasi Europos žmogaus teisių konvencija (toliau – Konvencija) (Jočienė, 2022, p. 105). Itin ryški Konvencijos ir EŽTT jurisprudencijos įtaka jaučiama, pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarime, kuriame tiriant Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu patvirtintoje Valstybinės šeimos politikos koncepcijoje įtvirtintų šeimos, paremtos vien tik santuokos sudarymo faktu, sampratos atitiktį Konstitucijai, Konstitucinis Teismas apžvelgė tarptautinius Lietuvos valstybės įsipareigojimus, kylančius iš Konvencijos 8 straipsnio, garantuojančio teisę į šeimos gyvenimo gerbimą, taip pat atitinkamą EŽTT jurisprudenciją. Tai padaryta siekiant sustiprinti argumentus, kodėl šeima turi būti traktuojama plačiau, nei vien tik santuokos pagrindu sudaryta (Jočienė, 2022, p. 96).

Ši Konvencija ir EŽTT jurisprudencija turi didžiausią įtaką Konstitucijoje įtvirtintų žmogaus teisių aiškinimui. Dar 1995 m. sausio 24 d. išvadoje Konstitucinis Teismas Konvenciją apibūdino kaip ypatingą tarptautinės teisės šaltinį, kurio tikslas kitoks negu daugumos kitų tarptautinės teisės aktų; šis tikslas yra visuotinis – siekti, kad Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje skelbiamos teisės būtų visuotinai ir veiksmingai pripažįstamos ir kad jų būtų laikomasi ginant ir toliau įgyvendinant žmogaus teises ir pagrindines laisves; tikslo požiūriu Konvencijos funkcija yra tokia pat, kaip ir konstitucinių žmogaus teisių garantijų, nes Konstitucija įtvirtina šias garantijas šalyje, o Konvencija – tarptautiniu lygmeniu. Šia išvada Konstitucinis Teismas *a priori* konstitucinės kontrolės būdu pripažino, kad tam tikros Konvencijos nuostatos neprieštarauja Konstitucijai, ir tokiu būdu padėjo pagrindus šios Konvencijos ratifikavimui Lietuvoje.

Vėliau, 2000 m. gegužės 8 d. nutarime, Konstitucinis Teismas konstatavo (ir vėliau savo jurisprudencijoje ne kartą pakartojo), kad EŽTT jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra svarbi Lietuvos teisės aiškinimui ir taikymui. Šiame kontekste reikėtų pabrėžti, kad Konvencija ir ją aiškinanti EŽTT praktika neabejotinai yra ir Konstitucijos, kaip aukščiausiosios teisės, o ne tik kitų Lietuvos teisės aktų aiškinimo šaltinis. Aiškindamas Konstitucijos normų ir principų turinį Konstitucinis Teismas dažnai remiasi EŽTT pateiktu Konvencijos aiškinimu. Konstitucinis Teismas rėmėsi Konvencija arba EŽTT jurisprudencija daugumoje konstitucinės justicijos bylų, susijusių su teise į teisingą teismą, nuosavybės apsauga, saviraiškos ir informacijos laisve, teise į privatų ir šeimos gyvenimą ir teise į laisvus rinkimus (Žalimas, 2016). Yra

nemažai svarbių konstitucinės justicijos bylų, kuriose konstitucinės žmogaus teisės buvo aiškinamos ypač „Konvencijai draugišku“ būdu (Pūraitė-Andrikienė, 2022b, p. 20–24). Mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad Konvencija ir EŽTT jurisprudencija ypač didelę įtaką Konstitucinio Teismo jurisprudencijai darė pirmąjį Konstitucinio Teismo veiklos dešimtmetį (Birmontienė, 2010, p. 386). Išskirtinos tokios konstitucinės žmogaus teisių doktrinos raidos tendencijos, kurių formavimuisi įtakos turėjo Konvencijos teisė: pirminių ir išvestinių (eksplicitiškai ir implicitiškai įtvirtintų) konstitucinių teisių doktrinos formavimas; absoliučių teisių statuso pripažinimas kai kurioms teisėms; žmogaus teisių integralumo ir nedalomumo principo pripažinimas; socialinių teisių, kaip individualių teisių, kurioms turi būti garantuojama teisminė gynyba, pripažinimas; žmogaus teisių ribojimo doktrinos grindimas Konvencijos principais; Konvencijoje įtvirtintų žmogaus teisių tiesioginė gynyba (Birmontienė, 2010, p. 386). Pabrėžiama, kad pastarųjų metų konstitucinėje jurisprudencijoje Konstitucinis Teismas Konvencija dažniausiai naudojosi kaip pagalbiniu šaltiniu aiškindamas Konstituciją, o pagrindinis to tikslas buvo sustiprinti Konstitucinio Teismo argumentaciją. Tačiau tai nesumažino Konvencijos reikšmės konstitucinei jurisprudencijai (Bubnytė-Širmenė, 2023, p. 215–216). Taigi Konvencija ir EŽTT jurisprudencija ir dabar išlieka svarbiu šaltiniu Konstituciniam Teismui aiškinant teisę ir interpretuojant konstitucines teises, grindžiamas europinės kultūros vertybėmis⁵⁰.

Nors Konstitucinio Teismo jurisprudenciją galima apibūdinti kaip itin palankią ir draugišką Konvencijai, Konstitucijos viršenybės ir ypač Konstitucijoje įtvirtintų vertybių apsauga lemia atvirumo Konvencijai ribas. Kalbėdami apie Konvenciją ir EŽTT jurisprudenciją dauguma konstitucinių teismų pripažįsta, kad tai yra vienas iš pagrindinių jų įkvėpimo šaltinių, tačiau daugelis jų atsisako besąlygiškai laikytis jo aiškinimo (Pūraitė-Andrikienė, 2022b, p. 20). Šią įtampą gerai atspindi ir vadinamosios jurisprudencijų sandūros, kai nacionaliniai konstituciniai teismai ir supranacionaliniai teismai skirtingai vertina tuos pačius klausimus.

Konstitucinio Teismo praktikoje buvo tik vienas ryškus Konstitucijos ir Konvencijos nesuderinamumo atvejis, nulemtas R. Pakso apkaltos ir Konstitucinio Teismo konstitucinėje doktrinoje pateiktos apkaltos padarinių sampratos (Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada, 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas suformulavo oficialiąją konstitucinę doktriną dėl draudimo asmeniui, pašalintam iš pareigų apkaltos proceso tvarka dėl šturkštaus Konstitucijos pažeidimo ir priesaikos sulaužymo, eiti pareigas, kurias einant reikia duoti priesaiką; tačiau EŽTT nus-

⁵⁰ Plačiau apie Konstitucinio Teismo požiūrį į Konvenciją, formalų Konvencijos statusą, poveikį ir Konstitucinio Teismo bei EŽTT sąveiką žr. Bubnytė-Širmenė, 2023, p. 194–216.

tatė, kad nuolatinis ir negrižtamas draudimas, neleidžiantis asmeniui, kuris buvo pašalintas iš pareigų per apkaltos procesą dėl šurkštaus Konstitucijos pažeidimo ir priesaikos sulaužymo, kandidatuoti rinkimuose į Seimą yra neproporcingas ir pažeidžia teisę būti renkamam į įstatymų leidžiamąją valdžią pagal Konvencijos 1 Protokolo 3 straipsnį (EŽTT Didžiosios kolegijos 2011 m. sausio 6 d. sprendimas).

Taigi EŽTT sprendimas byloje *Paksas prieš Lietuvą* atskleidė Konstitucijos ir Konvencijos nuostatų nesuderinamumą. Konstitucinis Teismas 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime pažymėjo, kad, be kita ko, EŽTT sprendimas pats savaime negali būti konstitucinis pagrindas reinterpretuoti (koreguoti) oficialiąją konstitucinę doktriną, jeigu tokia reinterpretacija, nesant atitinkamų Konstitucijos pataisų, iš esmės keičia bendrą konstitucinį reguliavimą, pažeidžia Konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistemą, sumenkina Konstitucijos viršenybės apsaugos garantijas teisės sistemoje. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad konstituciniai apkaltos, priesaikos ir rinkimų teisės institutai yra glaudžiai tarpusavyje susiję ir integruoti; pakeitus bet kurį šių institutų elementą, keistųsi ir kitų susijusių institutų turinys bei per šiuos konstitucinius institutus įtvirtintų vertybių sistema. Konstitucinis Teismas nusprendė, kad iš Konstitucijos viršenybės principo išplaukia, jog vienintelis būdas pašalinti minėtą Konstitucijos ir Konvencijos nuostatų nesuderinamumą yra priimti būtinas Konstitucijos pataisais. Tačiau šios pataisos buvo priimtos tik 2020 m. balandžio 21 d.

Vis dėlto, šios studijos autorės nuomone, aptarta jurisprudencijų sandūra nepa-neigia itin palankaus Konstitucinio Teismo požiūrio į EŽTT sprendimų įgyvendinimą, todėl Konstitucinio Teismo jurisprudenciją galima apibūdinti kaip „palankią ir draugišką Konvencijai“. Tai patvirtina ir faktas, kad Konstitucinis Teismas 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime, atskleisdamas Konstitucijos atvirumo Konvencijai ribas, pabrėžė, jog konstitucinis pagarbos tarptautinei teisei principas lemia Lietuvos Respublikos pareigą pašalinti Konstitucijos nuostatų neatitiktį Konvencijai ir priimti atitinkamas Konstitucijos pataisais.

Šias tendencijas patvirtina ir EŽTT požiūris į Konstitucinio Teismo jurisprudenciją. Mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad EŽTT savo naujausioje praktikoje byloje prieš Lietuvą plačiai rėmėsi Konstitucinio Teismo jurisprudencija ir pabrėžė, kad daugelis Konstitucinio Teismo išvadų ir (arba) požiūrių atitinka EŽTT praktiką. EŽTT, lygindamas savo praktiką ir Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, aiškiai parodo savo ir Konstitucinio Teismo požiūrių panašumus. Tai, kad EŽTT atkreipia dėmesį į šių dviejų teisminių institucijų požiūrių suderinamumą, rodo abipusę pagarbą (Bruskina, 2023).

Iš naujausios EŽTT praktikos matyti, kad EŽTT, be individualių faktų, teisės aktų ir valdžios institucijų (įskaitant teismus) sprendimų pareiškėjo byloje analizės, rėmėsi

Konstitucinio Teismo jurisprudencija kaip papildomu argumentu, siekdamas įrodyti ginčijamos vidaus priemonės teisėtumą, nustatyti teisėto tikslo egzistavimą pareiškėjo byloje ir įrodyti ginčijamos priemonės būtinumą. EŽTT taip pat remiasi Konstitucinio Teismo jurisprudencija kaip papildomu pagrindu atmesti Vyriausybės pateiktus argumentus EŽTT byloje (Bruskina, 2023). Vis dėlto mokslinėje literatūroje atkreipiamas dėmesys ir į tai, kad dar esama pakankamai daug erdvės prasmingesniai dialogui tarp šių teisminių institucijų (Bubnytė-Širmenė, 2023, p. 216).

3. SUBJEKTYVUSIS ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGOS ELEMENTAS KONSTITUCINIAME TEISME: TEISMŲ BEI FIZINIŲ IR JURIDINIŲ ASMENŲ PRAŠYMŲ NAGRINĖJIMAS

Kaip minėta, nagrinėdamas teismų ir fizinių bei juridinių asmenų prašymus Konstitucinis Teismas prie žmogaus teisių apsaugos stiprinimo prisideda tiek subjektyviu, tiek objektyviu aspektais. Šioje studijos dalyje išsamiau pristatomas Konstitucinio Teismo, kaip žmogaus teisių apsaugos institucijos, vaidmuo nagrinėjant teismų prašymus ir individualius konstitucinius skundus.

3.1. Bendrosios kompetencijos ir administracinių teismų prašymų ištirti teisės aktų atitiktį Konstitucijai nagrinėjimas Konstituciniame Teisme

3.1.1. Bendrosios kompetencijos ir administraciniai teismai kaip išskirtinis subjektas, galintis inicijuoti teisės aktų konstitucingumo patikrą Konstituciniame Teisme

Konstitucinis Teismas yra valstybės institucinės sistemos dalis, todėl neveikia vakuume. Tai ypač pasakytina apie teisminę valdžią, kurios itin reikšminga dalis yra Konstitucinis Teismas. Konstitucinėje jurisprudencijoje ne sykį konstatuota, kad pagal Konstituciją ir įstatymus Lietuvoje yra trys teismų sistemos: 1) Konstitucinis Teismas vykdo konstitucinę teisminę kontrolę; 2) Konstitucijos 111 straipsnio 1 dalyje nurodyti Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai sudaro bendrosios kompetencijos teismų sistemą; 3) pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį, administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti gali būti įsteigti specializuoti teismai – šiuo metu įstatymais yra įsteigta ir

veikia viena specializuotų teismų, būtent administracinių, sistema, kurią sudaro Vyriausiasis administracinis teismas ir apygardų administraciniai teismai⁵¹.

Kaip ne sykį pažymėjo Konstitucinis Teismas, tarp bendrosios kompetencijos bei pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų sistemų ir konstitucinės justicijos institucijos Konstitucinio Teismo esama reikšmingų sąsajų (*inter alia*, 2006 m. birželio 6 d. nutarimas). Išskiriamos šios pagrindinės Konstitucinio Teismo ir ordinarinių teismų sąveikos formos: 1) konstitucinė bendrosios kompetencijos teismų teisė ir pareiga kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl konkrečioje nagrinėjamoje byloje taikytino teisės akto atitikties Konstitucijai; 2) Konstitucinio Teismo kompetencija sustabdyti bendrosios kompetencijos teismo sprendimo vykdymą konstitucinio skundo nagrinėjimo atveju; 3) bendrosios kompetencijos teismų įgaliojimai atnaujinti procesą pagal Konstitucinio Teismo nutarimą po patenkinto individualaus konstitucinio skundo (Keturakienė, Murauskas, 2023). Pritartina nuomonei, kad, žvelgiant iš Konstitucinio Teismo trisdešimties metų veiklos perspektyvos, galima vertinti, kad Konstitucinio Teismo ir ordinarinių teismų sąveika palaipsniui tapo veiksmingu ir pagarbiu dialogu (Keturakienė, Murauskas, 2023)⁵². Šis studijos skyrius skiriamas būtent pirmajai iš minėtų trijų šių teisminių institucijų sąveikos formų. Kitos dvi formos yra susijusios su individualaus konstitucinio skundo procedūra, todėl bus paliečiamos kitame, šiai procedūrai skirtame, studijos skyriuje.

Inicijuoti konstitucinį ginčą Konstituciniame Teisme turi teisę bendrosios kompetencijos (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai) ir specializuoti teismai (Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, apygardų administraciniai teismai). Teismai gali kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl visų Konstitucinio Teismo kompetencijai priskirtų teisės aktų konstitucingumo patikros: konstitucinių įstatymų atitikties, įstatymų ir Seimo statuto, Seimo poįstatyminių teisės aktų, Respublikos Prezidento aktų, Vyriausybės aktų (Konstitucijos 106 str. 1–3 d.). Konstitucijoje nustatyta, kad tais atvejais, kai yra pagrindo manyti, jog įstatymas ar kitas teisinis aktas, kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje, prieštarauja Konstitucijai, teisėjas sustabdo šios bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į

⁵¹ *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. kovo 28 d. nutarimai.

⁵² Konstitucinio Teismo ir ordinarinių teismų santykius analizuojantys autoriai pabrėžia, kad Konstitucinio Teismo veiklos pradžioje Konstitucinio Teismo ir bendrosios kompetencijos teismų bendravimas buvo labiau monologas, o ne dialogas. Tačiau ilgainiui Konstitucinio Teismo požiūris į prašymų priimtinumą ir dialogą su paprastaisiais teismais keitėsi. Sukūrus tvirtą prašymų priimtimumo doktriną, Konstitucinio Teismo sprendimai dėl prašymų priimtimumo keitėsi iš esmės. Palaipsniui Konstitucinis Teismas pradėjo pateikti išsamius teisinius motyvus ir kontrargumentus dėl teismų prašymuose pateikiamų teiginių. Plačiau apie tai žr. Keturakienė, Murauskas, 2023.

Konstitucinį Teismą prašydamas spręsti, ar šis įstatymas ar kitas teisinis aktas atitinka Konstituciją (110 str. 2 d.). Tokia teismo teisė grindžiama tuo, kad teismas, vykdydamas teisingumą, turi turėti galimybę įsitikinti bet kurio nagrinėjamoje byloje taikytino teisės akto konstitucingumu (Birmontienė *et al.*, 2019, p. 400).

Mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad teismų galimybės kreiptis į Konstitucinį Teismą numatymas esmingai prisidėjo prie žmogaus teisių apsaugos. Dažniausiai teismų prašymais tikrinamas įstatymų ir kitų aktų, vienaip ar kitaip susijusių su žmogaus teisių įgyvendinimu, konstitucingumas (Jarašiūnas, 2009, p. 206). Konstitucinės justicijos instituto funkcionavimo istorija patvirtina, kad teismai aktyviai naudojami suteikta galimybe. Iki individualaus konstitucinio skundo mechanizmo įtvirtinimo Lietuvoje didžioji dalis konstitucinės justicijos bylų buvo inicijuojama būtent teismų. 1993–2022 m. bendrosios kompetencijos teismai pateikė 938 prašymus dėl teisės aktų atitikties Konstitucijai. 1993–2018 m. (t. y. iki individualaus konstitucinio skundo įvedimo Lietuvos teisinėje sistemoje) daugiausia prašymų Konstituciniam Teismui pateikė bendrosios kompetencijos teismai (78 proc., arba 885 prašymai). Įvedus individualų skundą ši tendencija pasikeitė. 2019–2022 m. tik 8 proc. prašymų pateikė teismai (53 prašymai) (Keturakienė, Murauskas, 2023). Vis dėlto kalbant apie prašymų priimtumo procentą reikia pabrėžti, kad priimama nagrinėti tik labai nedidelė dalis individualių konstitucinių skundų, tik apie 3 proc., o teismų teikiamų prašymų priimtumo procentas yra gana aukštas (2015 m. Konstitucinis Teismas priėmė 56 proc. teismų pateiktų prašymų, 2016 m. – 63, 2017 m. – 88, 2018 m. – 50, 2019 m. – 77, 2020 m. – 38, 2021 m. – 59, 2022 m. – 60)⁵³. Taigi kalbant apie priimtų prašymų nagrinėjimą, teismai ir toliau išlieka pagrindiniu Konstitucinio Teismo „darbdaviu“. Į šią tendenciją atkreipiamas dėmesys ir Konstitucinio Teismo metiniuose pranešimuose, pvz., 2022 m. metiniame pranešime Konstitucinio Teismo pirmininkės įvadiniame žodyje tvirtinama, kad, peržvelgus 2022 metų konstitucinę jurisprudenciją, matyti, kad pagal teismų prašymus išnagrinėta daugiausia konstitucinės justicijos bylų (išnagrinėta trylika teismų prašymų, pagal juos priimta dešimt nutarimų) (Konstitucinis Teismas, 2023).

Pabrėžtina, kad Lietuvoje teismai yra išskirtinis subjektas, galintis inicijuoti teisės aktų konstitucingumo patikrą. Teismų pateikiamų prašymų unikalumas pasižymi šiais požymiais:

- 1) jie gali inicijuoti teisės aktų konstitucingumo kontrolę ne abstrakčiai, kaip kitos institucijos, bet tik neatsietai nuo nagrinėjamo ginčo, t. y. gali kreiptis į Konsti-

⁵³ Ši statistika pateikiama Konstitucinio Teismo 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022 metiniuose pranešimuose.

tucinį Teismą tik su prašymu ištirti, ar Konstitucijai ir įstatymams neprieštarauja teisės aktas (ar jo dalis), kuri besikreipiantis teismas turėtų taikyti jo nagrinėjamoje civilinėje, baudžiamojoje ar administracinėje byloje⁵⁴;

- 2) skirtingai nei kiti šiuos įgaliojimus turintys subjektai, teismai turi ne vien teisę, bet ir pareigą tais atvejais, kai nagrinėjant bylą kyla abejonių, ar įstatymas (kitas teisės aktas), kuris turėtų būti taikomas toje byloje, neprieštarauja Konstitucijai, kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu spręsti, ar šis įstatymas (kitas teisės aktas) atitinka Konstituciją⁵⁵;
- 3) tokie įgaliojimai yra suteikti visiems teismams, nepriklausomai nuo jų padėties teismų sistemoje⁵⁶;

⁵⁴ Kaip ne kartą yra pabrėžęs Konstitucinis Teismas, bylą nagrinėjančio teismo kreipimasis į Konstitucinį Teismą nėra savitiksliis dalykas, jo paskirtis – užtikrinti, kad bus įvykdytas teisingumas. Ordinarinio teismo kreipimosi į Konstitucinį Teismą tikslas – pašalinti abejones dėl to, ar aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, neprieštarauja toks įstatymas (jo dalis) ar kitas teisės aktas (jo dalis), kuris turėtų būti taikomas to teismo nagrinėjamoje byloje. Pagal Konstitucinio Teismo formuojamą *locus standi* oficialiąją konstitucinę doktriną, teismas neturi *locus standi* kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar Konstitucijai neprieštarauja toks įstatymas (jo dalis) ar kitas teisės aktas (jo dalis), kuris neturėtų ar negalėtų būti taikomas to teismo nagrinėjamoje byloje, kitaip tariant, kai ištirti teisinio reguliavimo atitiktį Konstitucijai nėra būtina tam, kad būtų teisingai išnagrinėta konkreti byla (*inter alia*, Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 22 d. sprendimas). Viena iš dažnai pasitaikančių priežasčių, dėl kurios atsisakoma Konstituciniame Teisme nagrinėti teismų prašymus ištirti teisės aktų konstitucingumą, yra būtent *locus standi* neturėjimas (Birmontienė *et al.*, 2019, p. 402).

⁵⁵ Pažymėtina, kad kiekvienas teismas į Konstitucinį Teismą privalo kreiptis kiekvieną kartą, kai kyla abejonių dėl taikytino teisės akto konstitucingumo, net jei dėl tos pačios nuostatos konstitucingumo jau yra kreipęsi kiti teismai. Oficialioji konstitucinė doktrina šiuo klausimu vienareikšmė: „Konstitucija netoleruoja tokių situacijų, kai kuris nors teismas, turintis nagrinėjamoje byloje taikyti teisės aktą (jo dalį), dėl kurio atitikties aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, į Konstitucinį Teismą jau yra kreipęsis kitas pareiškėjas (pavyzdžiui, kitas teismas), nei (jeigu jis pats abejoja to teisės akto (jo dalies) atitiktimi aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai) sustabdo atitinkamos bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą, kad tos abejonės būtų pašalintos, nei (jeigu jis pats neabejoja to teisės akto (jo dalies) atitiktimi aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai) taiko šį teisės aktą (jo dalį), bet, turėdamas informacijos, kad dėl to teisės akto (jo dalies) atitikties aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, į Konstitucinį Teismą jau yra kreipęsis kitas pareiškėjas (pavyzdžiui, kitas teismas), sustabdo bylos nagrinėjimą ir nesprendžia bylos iš esmės tol, kol Konstitucinis Teismas išnagrinėja atitinkamą konstitucinės justicijos bylą pagal to kito pareiškėjo prašymą“ (*inter alia*, Konstitucinio Teismo 2016 m. sausio 16 d. nutarimas).

⁵⁶ Pavyzdžiui, Ukrainoje teismai, kuriems nagrinėjant bylą kyla abejonių dėl byloje taikytino teisės akto konstitucingumo, negali tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą, jie tai gali padaryti tik per tarpininką – Aukščiausiąjį Teismą. Moldovoje tokie įgaliojimai suteikti taip pat tik Aukščiausiam Teismui. Manytina, kad tiesioginio teismų kreipimosi į konstitucinius teismus modelis yra veiksmingesnis Konstitucijos viršenybės užtikrinimo būdas. Tai ypač aktualu valstybėse, kuriose individams nėra suteikta teisė tiesiogiai kreiptis į konstitucinius teismus.

- 4) skirtingai nei kai kurie kiti šiuos įgaliojimus turintys subjektai, ordinariniai teismai į Konstitucinį Teismą turi teisę ir pareigą kreiptis dėl visų Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalyje nurodytų aktų konstitucingumo vertinimo⁵⁷;
- 5) teismai, sprenddami, ar kreiptis į Konstitucinį Teismą, yra nepriklausomi nuo bylos šalių nuomonės šiuo klausimu, jie gali kreiptis į Konstitucinį Teismą tiek savo paties, tiek bylos šalių iniciatyva;
- 6) sustabdytosios bylos šalis nedalyvauja nagrinėjant atitinkamą konstitucinės justicijos bylą⁵⁸;
- 7) jeigu dėl įstatymų ir kitų teisės aktų konstitucingumo į Konstitucinį Teismą kreipėsi teismai, Konstitucinis Teismas privalo tirti ir negaliojančių įstatymų atitiktį Konstitucijai, taip pat negaliojančių poįstatyminių aktų atitiktį Konstitucijai ir įstatymams. Tais atvejais, kai su prašymu ištirti negaliojančių įstatymų ir kitų teisės aktų konstitucingumą į Konstitucinį Teismą kreipiasi ne teismai, bet kiti Konstitucijos 106 straipsnyje nurodyti subjektai, Konstitucinis Teismas, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, gali pradėtą teiseną byloje nutraukti (Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d. nutarimas)⁵⁹;

⁵⁷ Taigi teismai gali prašyti Konstitucinio Teismo ištirti, ar Konstitucijos pakeitimo įstatymas, ar konstitucinis įstatymas neprieštarauja Konstitucijai, ar įstatymas neprieštarauja Konstitucijai ir konstituciniams įstatymams, ar Seimo statutas neprieštarauja Konstitucijai ir konstituciniams įstatymams, ar Seimo priimti poįstatyminiai teisės aktai neprieštarauja Konstitucijai, konstituciniams įstatymams ir įstatymams, ar Respublikos Prezidento aktai neprieštarauja Konstitucijai, konstituciniams įstatymams ir įstatymams, ar Vyriausybės aktai neprieštarauja Konstitucijai, konstituciniams įstatymams ir įstatymams (Birmontienė *et al.*, 2019, p. 404).

⁵⁸ Kreipimasis į Konstitucinį Teismą nepakeičia ir negali pakeisti proceso konkrečioje byloje, t. y. Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas konstitucinės justicijos bylą pagal ordinarinio teismo kreipimąsi, turi ribotą tikslą atsakyti į klausimą dėl konkrečioje byloje taikytino teisės akto konstitucingumo (Birmontienė *et al.*, 2019, p. 411).

⁵⁹ Tačiau 2007 m. lapkričio 13 d. sprendime Konstitucinis Teismas patikslino, kad net ir tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipiasi teismai, kuriems abejonių dėl žemesnės galios teisės akto atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia*, (ir pirmiausia) Konstitucijai, kyla vykdam teisingumą, Konstitucinis Teismas neprivalo išnagrinėti bylos tada, kai atitinkamas teisės aktas ne tik negalioja (nes negaliojančių teisės aktų atitiktis aukštesnės galios teisės aktams gali būti tiriama ir paprastai yra tiriama), bet ir apskritai (t. y. ne tik atitinkamo teismo, kuris kreipėsi į Konstitucinį Teismą su atitinkamu prašymu, nagrinėjamoje byloje) negali būti taikomas. Ši aplinkybė (kaip ir visos kitos atitinkamai bylai turinčios reikšmės aplinkybės) turi būti visuomet įvertinama tada, kai yra ginčijamas valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų įstatymas arba kitas aktas, skirtas tam tikram biudžetiniam laikotarpiui. Konstitucinio Teismo praktikoje yra buvę atvejų, kai byla buvo nutraukta dėl to, kad teisės aktas nebegaliojo (pareiškėjas buvo ne teismas), tačiau vėliau, kai dėl to paties negaliojančio akto konstitucingumo kreipėsi teismai, toks prašymas buvo priimtas. Pvz., Konstitucinio Teismo 2014 m. lapkričio 19 d. sprendimu nutraukta teiseną byloje pagal pareiškėjos – Seimo narių grupės prašymą ištirti Vyriausybės nutarimu patvirtintų Advokatams už antrinės teisinės pagalbos teikimą ir koordinavimą mokamo užmokesčio dydžių ir mokėjimo taisyklių atitiktį Konstitucijai. Sprendimas dėl teisenos byloje nutraukimo priimtas atsižvelgiant į tai, kad ginčijamas teisės aktas nebegalioja. Tačiau 2015 m. kovo 4 d. Konstitucinio Teismo pirmininko potvarkiu tuo pačiu klausimu priimtas kito pareiškėjo – Klaipėdos miesto apylinkės teismo prašymas.

- 8) skirtingai nei Konstitucinio Teismo nutarimams, priimtiems išnagrinėjus Seimo, Seimo narių grupės, Respublikos Prezidento, Vyriausybės prašymus, Konstitucinio Teismo nutarimams, priimtiems teismų inicijuotose bylose, būdingas retroaktyvus taikymas *inter partes* kontekste, t. y. tik tam tikros bylos, kurioje taikytinas šis Konstitucinio Teismo nutarimas, šalių santykiams⁶⁰. Kaip pažymėjo Konstitucinis Teismas, Konstitucijos 110 straipsnyje įtvirtintu reguliavimu siekiama, kad nebūtų taikomas Konstitucijai prieštaraujantis atitinkamas teisės aktas (jo dalis), kad dėl tokio teisės akto (jo dalies) taikymo neatsirastų antikonstitucinių teisinių padarinių, kad nebūtų pažeistos asmens teisės⁶¹.

3.1.2. Netiesioginio asmenų kreipimosi į Konstitucinį Teismą galimybės nepakankamumas

Atsižvelgiant į tai, kad Konstitucijoje iki 2019 m. asmens teisė inicijuoti konstitucinės justicijos bylą įtvirtinta nebuvo, asmuo, manydamas, kad jo konstitucinės teisės ar laisvės buvo pažeistos sprendimu, grindžiamu Konstitucijai prieštarujančiu aktu, turėjo teisę į Konstitucinį Teismą kreiptis netiesiogiai, t. y. per jo individualią bylą nagrinėjantį teismą. Kalbant apie teismų prašymų nagrinėjimą Konstituciniame Teisme ir žmogaus teisių gynimą, paminėtina, kad būtent tai, kad asmuo Lietuvoje gali kreiptis į Konstitucinį Teismą per tarpinę instituciją, t. y. per teismus, buvo vienas iš pagrindinių argumentų, pateikiamų abejojant individualaus konstitucinio skundo prasmingumu. Pabrėžiama, kad tokio netiesioginio kreipimosi pranašumas yra tai, kad ordinariniai teismai tarsi sargai saugo konstitucinės justicijos instituciją nuo nepagrįstų ar pasikartojančių skundų. Minėta, kad Lietuvoje iki individualaus konstitucinio skundo įvedimo būtent teismų prašymai ir sudarė didžiąją dalį Konstituciniame Teisme gautų prašymų ištirti teisės aktų atitikimą Konstitucijai⁶². Tačiau reikėtų sutikti su Venecijos komisijos nuomone, kad netiesioginis kreipimasis į konstitucinės justicijos institucijas nėra pakankama priemonė užtikrinti konstitucines žmogaus teises, nes tokio mechanizmo efektyvumas per daug priklauso nuo šių tarpinių institucijų

⁶⁰ Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad viena iš Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos taisyklės, kad Konstitucinio Teismo sprendimų galia yra nukreipiama į ateitį, išimtis yra įtvirtinta Konstitucijos 110 straipsnyje, pagal kurią nagrinėjamoje byloje teismas negali taikyti teisės akto (jo dalies), kurį Konstitucinis Teismas, įgyvendindamas Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalyje nustatytus įgaliojimus, pripažino prieštaraujančiu Konstitucijai (Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas).

⁶¹ *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2018 m. gruodžio 14 d. nutarimas.

⁶² 1993–2019 m. teismai pateikė 896, Seimo narių grupė – 216, Seimas – 19, Vyriausybė – 6, Prezidentas – 3 prašymus ištirti teisės aktų konstitucingumą (Konstitucinis Teismas, 2020).

gebėjimo ir geranoriškumo identifikuoti potencialiai antikonstitucinius teisės aktus bei kreiptis į konstitucinės justicijos institucijas. Todėl toks netiesioginis kreipimasis turėtų būti derinamas su galimybe asmeniui tiesiogiai kreiptis į konstitucinės justicijos instituciją (European Commission for Democracy through Law, 2020). Tokią poziciją pagrindžia ir Lietuvos pavyzdys.

Lietuvos teisės mokslo doktrinoje tvirtinama, kad individualią bylą nagrinėjančio teismo atliekamas asmens konstitucinių teisių ir laisvių gynimas yra nepakankamas užtikrinti veiksmingą asmens konstitucinių teisių apsaugą (Beliūnienė, 2014, p. 117–145). Pavyzdžiui, nepaisant to, kad bylą nagrinėjančio teismo sprendimas kreiptis į Konstitucinį Teismą ar į jį nesikreipti, vadovaujantis Konstitucijos ir oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatomis, turėtų būti siejamas būtent su pagrįstų abejonių dėl byloje taikytino akto ar jo nuostatos konstitucingumo buvimu, ordinarinių teismų priimamuose procesiniuose sprendimuose pateikiami ir kiti šį apsisprendimą lemiantys argumentai (Birmontienė *et al.*, 2019, p. 414–419). Pabrėžiami įvairūs bendrosios kompetencijos ar specializuotų teismų nesikreipimo į Konstitucinį Teismą atvejai: kai teismai gali būti dirbtinai skatinami atsakyti savo abejonių dėl byloje taikytino teisinio reguliavimo konstitucingumo; kai bylos šalių pateiktus prašymus kreiptis į Konstitucinį Teismą teismai gali nepagrįstai griežtai pripažinti nepakankamais įstatymo neatitikties Konstitucijai problemai iškelti; kai teismai gali nepakankamai argumentuoti byloje kilusią teisinio reguliavimo konstitucingumo abejonę ir todėl Konstitucinis Teismas atsisakys tirti jų keliamą konstitucingumo klausimą (Beliūnienė, 2014, p. 183–184). Kiti šią problemą analizuojantys autoriai pabrėžia kiek kitokias teismų nesikreipimo į Konstitucinį Teismą priežastis: 1) kartais ordinariniai teismai į Konstitucinį Teismą nusprendžia nesikreipti siekdami nestabdyti bylos nagrinėjimo (t. y. prioritetą teikdami operatyviai išnagrinėti bylą, net jei lieka rizika, kad dėl galbūt Konstitucijai prieštaraujančio teisės akto taikymo byla galėtų būti išnagrinėta neteislingai), taip pat dėl kitų objektyvių ar subjektyvių priežasčių; 2) įvertinus šalių pateiktus argumentus, kuriais grindžiamas jų prašymas kreiptis į Konstitucinį Teismą priimti motyvuotą sprendimą dėl šio prašymo, teismų vis dažniau suvokiama kaip savarankiška teismo teisė nuspręsti, ar kreiptis į Konstitucinį Teismą; 3) bylą nagrinėjantis ordinarinis teismas, suvokdamas galimą įstatymo (kito teisės akto) ir Konstitucijos nuostatų suderinamumo problemą, užuot kreipęsis į Konstitucinį Teismą, priešingai, nei nustatyta Konstitucijos 110 straipsnio 2 dalies nuostatose, nusprendžia pats atlikti taikytino teisės akto atitikties Konstitucijai vertinimą (Birmontienė *et al.*, 2019, p. 417–418). Paskutinis aštrios teisininkų kritikos sulaukęs atvejis, kai teismas nesikreipė į Konstitucinį Teismą dėl byloje taikyto akto konstitucingumo – tai Vilniaus miesto apylinkės teismo 2023 m. balandžio 21 d. sprendimas, kuriuo atmestas

prašymas dėl tos pačios lyties asmenų partnerystės įregistravimo civilinės būklės aktų registre. Komentuojant šį sprendimą dažnai pabrėžiama, kad teismas neįvykdė konstitucinės teismo pareigos kreiptis į Konstitucinį Teismą, kai nagrinėjant bylą yra abejonių dėl esamo teisinio reguliavimo atitikties Konstitucijai (15min, 2023). Taigi, iki individualaus konstitucinio skundo įvedimo teismui, esant pagrįstų abejonių dėl taikomo teisės akto atitikties Konstitucijai, priėmus sprendimą į Konstitucinį Teismą nesikreipti, asmeniui buvo užkertamas kelias ginti savo galimai pažeistas konstitucines teises Konstituciniame Teisme. Taip pat pritartina nuomonei, kad bendrosios kompetencijos teismai turėtų atidžiau nagrinėti ir vertinti šalių prašymus kreiptis į Konstitucinį Teismą ir, kilus abejonių dėl byloje taikytinos teisės nuostatos konstitucingumo, pradėti dialogą su Konstituciniu Teismu, kad šios abejonės būtų kuo greičiau pašalintos arba patvirtintos. Priešingu atveju, kai teismai vengia pradėti dialogą su Konstituciniu Teismu, ši užduotis ir našta tenka individualius konstitucinius skundus pateikusiems asmenims (Keturakienė, Murauskas, 2023).

Vis dėlto iki 2019 m. teismų kreipimaisi į Konstitucinį Teismą buvo vienintelė individualaus priėjimo prie konstitucinės justicijos forma (nors ir netiesioginė) Lietuvoje, t. y. ir vienintelis būdas, kaip Konstitucinis Teismas galėjo prisidėti prie žmogaus teisių gynimo, todėl ši galimybė neabejotinai prisidėjo prie žmogaus teisių apsaugos stiprinimo tiek subjektyviuoju, tiek objektyviuoju aspektais. Antra vertus, netiesioginio kreipimosi į konstitucinį teismą galimybės nepakankamumas buvo vienas iš konstitucinio skundo prasmingumą nacionalinėje žmogaus teisių apsaugos sistemoje pagrindžiančių argumentų⁶³.

3.2. Individualių konstitucinių skundų nagrinėjimas Konstituciniame Teisme

Minėta, kad Konstitucinio Teismo įgaliojimai nagrinėti individualius konstitucinius skundus turi ne tik subjektyvųjų, bet ir objektyvųjų žmogaus teisių apsaugos elementą, taigi pasitelkus šį instrumentą galima ne tik „ištaisyti“ žmogaus teisių pažeidimą, bet prisidėti prie žmogaus teisių apsaugos stiprinimo.

⁶³ Plačiau apie šį ir kitus argumentus kitame studijos skyriuje.

3.2.1. Individualaus konstitucinio skundo įtvirtinimas Lietuvoje

Glaustai visas individualaus konstitucinio skundo įtvirtinimo nacionalinėje teisės sistemoje iniciatyvas⁶⁴ galima sugrupuoti taip:

- 1) jau rengiant ir svarstant Konstituciją ir Konstitucinio Teismo įstatymą buvo diskutuojama dėl fizinių ir juridinių asmenų teisės tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą, tačiau šios idėjos buvo atsisakyta, neatmetant galimybės, kad tokia asmens teisė bus įtvirtinta Konstitucijoje ateityje;
- 2) diskusijos dėl individualaus konstitucinio skundo įvedimo Lietuvoje atsinaujino 2007 m., kai Seimo nutarimu⁶⁵ buvo patvirtinta Individualaus konstitucinio skundo įtvirtinimo koncepcija ir atitinkami Konstitucijos pakeitimo projektai⁶⁶, tačiau motyvuojant valstybėje susiklosčiusia ekonomine padėtimi nuspręsta atidėti šio instituto įgyvendinimo terminus⁶⁷;
- 3) šios diskusijos dar kartą atsinaujino 2016 m., Seimui pritarus naujai sudarytos Vyriausybės programai⁶⁸, kurioje skelbtas Vyriausybės ketinimas įtvirtinti „kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą, 2017 m. registruoti Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo⁶⁹ ir Konstitucinio Teismo įstatymo pakeitimo⁷⁰ projektai, tačiau per 2017 m. birželio 29 d. vykusį pirmąjį balsavimą dėl šios Konstitucijos pataisos nepavyko surinkti 2/3 visų Seimo narių balsų, pritrūko 4 balsų;
- 4) 2018 m. pateiktas kitas aptariamą institutą siekiantis įtvirtinti Konstitucijos pakeitimo įstatymo projektas⁷¹, 2019 m. kovo mėn. Seimas priėmė šiuo projektu siūlytas Konstitucijos pataisas, jos įsigaliojo 2019 m. rugsėjo 1 d.

⁶⁴ Plačiau apie šias iniciatyvas ir kodėl pirmosios trys iš jų baigėsi nesėkmingai žr. Pūraitė-Andrikienė, 2022a, p. 85–99.

⁶⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. liepos 4 d. nutarimas „Dėl individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo“.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas XP-980 (2) (2008). Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas XP-980 (3)(2008).

⁶⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 2009 m. gruodžio 17 d. nutarimas „Dėl individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo pakeitimo“.

⁶⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 2016 m. gruodžio 13 d. nutarimas Nr. XIII-82 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“.

⁶⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIIIP-431 (2017).

⁷⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 31, 65, 66, 68, 72 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas Nr. XIIIIP-432 (2017).

⁷¹ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIIIP-2159 (2018).

Taigi, po kelių nesėkmingų bandymų įtvirtinti individualaus konstitucinio skundo institutą 2019 m. įsigaliojusi Konstitucijos pataisa dėl individualaus konstitucinio skundo įtvirtinimo⁷² neabejotinai suteikė reikšmingą postūmį dar veiksmingesnei žmogaus teisių apsaugai ir gynimui Konstituciniame Teisme.

Konstitucijos 106 straipsnis papildytas nauja ketvirtąja dalimi, kurioje nustatyta, kad kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucijos 105 straipsnio pirmojoje ir antrojoje dalyse nurodytų aktų, jeigu jų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves ir šis asmuo išnaudojo visas teisinės gynybos priemones. Konstitucijos 107 straipsnis papildytas trečiąja dalimi, kurioje nustatyta, kad byloje pagal Konstitucijos 106 straipsnio ketvirtojoje dalyje nurodyto asmens kreipimąsi priimtas Konstitucinio Teismo sprendimas, kad Lietuvos Respublikos įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, yra pagrindas įstatymo nustatyta tvarka atnaujinti procesą dėl pažeistų to asmens konstitucinių teisių ar laisvių įgyvendinimo.

2019 m. rugsėjo mėn. taip pat įsigaliojo Konstitucinio Teismo įstatymo⁷³ (toliau – ir KTI) ir Konstitucinio Teismo reglamento pakeitimai⁷⁴, kuriais detalizuota individualaus konstitucinio skundo pateikimo tvarka, taip pat papildomą proceso atnaujinimo pagrindą įtvirtinantys Civilinio proceso kodekso⁷⁵, Baudžiamojo proceso kodekso⁷⁶, Administracinių nusižengimų kodekso⁷⁷ ir Administracinių bylų teisenos įstatymo pakeitimai⁷⁸.

Skirtingai nuo kitų regiono valstybių, Lietuva konstitucinio skundo mechanizmą įtvirtino tik 2019 m., praėjus 26 metams nuo Konstitucinio Teismo įsteigimo. Kokios buvo pagrindinės priežastys, kad įtvirtinti šį institutą, nepaisant vis atsinaujinusių iniciatyvų, buvo delsiama taip ilgai? Pagrindinius skeptikų argumentus šio instituto atžvilgiu galima sugrupuoti taip (Pūraitė-Andrikenė, 2022a, p. 93):

⁷² Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019).

⁷³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo Nr. I-67 3, 13, 24, 28, 31, 32, 39, 40, 46, 48, 49, 53(1), 61, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 76, 84, 86, 88 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 671 ir 672 straipsniais įstatymas (2019).

⁷⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. rugsėjo 5 d. sprendimas Nr. 17B-3 dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo reglamento pakeitimo ir papildymo (2019).

⁷⁵ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 366 ir 367 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019).

⁷⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso XXXV skyriaus pavadinimo ir 456, 457, 458 ir 459 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019).

⁷⁷ Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 658, 659, 660 ir 663 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019).

⁷⁸ Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo Nr. VIII-1029 156 straipsnio pakeitimo įstatymas (2019).

- 1) įtvirtinus konstitucinio skundo institutą Konstitucinis Teismas bus pernelyg apkrautas darbu, suprastės Teismo darbo efektyvumas ir kartu konstitucinės jurisprudencijos kokybė;
- 2) iki 2019 m. veikęs konstitucinės justicijos modelis buvo pakankamas, ypač atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje yra netiesioginio kreipimosi į konstitucinės justicijos instituciją galimybė (kai asmuo gali kreiptis į konstitucinės justicijos instituciją per tarpinę instituciją, Lietuvoje – per teismus);
- 3) didelėmis sąnaudomis pasiekama mažų rezultatų, t. y. kaip rodo tų valstybių, kuriose šis institutas veikia, praktika, paprastai yra patenkinama tik labai maža asmenų konstitucinių skundų dalis (2–5 proc.);
- 4) suteikus individams teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą pasikeis nusistovėjusi Konstitucinio Teismo ir parlamento galių pusiausvyra.

Dėl šių skeptiškų nuotaikų iki 2019 m. Lietuva kartu su Bulgarija, Italija ir Moldova buvo likusi viena iš keturių Europos Tarybos valstybių, kuriose veikė konstituciniai teismai, bet asmenys neturėjo tiesioginio priėjimo prie šios institucijos. Vis dėlto, kaip rodo minėta 2019 m. Konstitucijos pataisa, konstitucinio skundo įvedimo šalininkų argumentai nusvėrė šiuos nuogąstavimus. Tiek atsakant į prieš tai pateiktus skeptikų argumentus, tiek pateikiant naujus, galima nurodyti tokius konstitucinio skundo įtvirtinimo nacionalinėje sistemoje tikslingumo argumentus (Pūraitė-Andrikienė, 2022a, p. 94–96):

- 1) konstitucinis skundas yra svarbi priemonė, apsauganti fizinio ar juridinio asmens teises konstituciniu lygmeniu; net ir tose valstybėse, kuriose konstitucinės justicijos institucijas pasiekia itin didelis konstitucinių skundų skaičius, pripažįstama, kad individai vis tiek turėtų turėti galimybę kreiptis dėl savo konstitucinių teisių apsaugos konstituciniu skundu. Didelio skundų srauto problemą įstatymų leidėjas turėtų spręsti kitais būdais, tačiau ne apskritai atimant individams teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą, tinkamai parinkti filtrai ir teismo darbo organizavimo pokyčiai gali padėti susidoroti su šia problema;
- 2) kaip buvo aptarta ankstesniame studijos skyriuje, vien per teismus įgyvendinamas netiesioginis asmenų kreipimasis į Konstitucinį Teismą nepakankamas, nes sprendimą, ar kreiptis į Konstitucinį Teismą, tokiu atveju priima ne fizinis ar juridinis asmuo, o teismas;
- 3) net ir mažas individualių konstitucinių skundų patenkinimo procentas reiškia, kad yra apginamos tam tikrų fizinių ar juridinių asmenų konstitucinės teisės, o valstybės valdžios institucijos labiau apgalvoja savo sprendimus, išplėtojama asmens konstitucinių teisių oficialioji konstitucinė doktrina, iškeliami fundamentalūs teisės klausimai;

- 4) individualaus konstitucinio skundo reikšmė neapsiriboja individualaus intereso apsauga, taip pat šis institutas saugo viešąjį interesą ir visą konstitucinę tvarką. Suteikus individams teisę tiesiogiai kreiptis į konstitucinės justicijos instituciją visuomenė integruojama į nacionalinės teisės sistemos konstitucionalizavimą;
- 5) konstitucinio skundo įtvirtinimo reikalingumas kyla iš Konstitucijos ir Konstitucinio Teismo suformuluotos oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatų, pagal kurias: 1) asmuo, kurio konstitucinės teisės ir laisvės yra pažeistos, turi teisę kreiptis į teismą (Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis); 2) Konstitucinis Teismas – teisminės valdžios institucija; 3) Konstitucija yra tiesiogiai taikomas aktas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis); 4) kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija (Konstitucijos 6 straipsnio 2 dalis);
- 6) EŽTT jurisprudencijoje laikomasi pozicijos, kad individualus konstitucinis skundas yra veiksminga vidaus teisinės gynybos priemonė, kuri turi būti išnaudota prieš kreipiantis į EŽTT, todėl šis institutas gali būti vertinamas ir kaip veiksminga priemonė saugant nuo per didelio krūvio EŽTT bei galimybė valstybėms pačioms ištaisyti žmogaus teisių pažeidimus;
- 7) šio instituto paplitimas Europos regione rodo, kad konstitucinis skundas tampa vis labiau taikomu ir pasiteisinusiu instrumentu, todėl šio instituto įtvirtinimas nacionalinėje teisėje atspindėtų bendras europines tendencijas;
- 8) individualaus konstitucinio skundo procedūra lyginamosios teisėtyros mokslininkų darbuose įvardijama kaip labiausiai „teisminė“ ir mažiausiai lemianti konstitucinių teismų politizavimą⁷⁹.

3.2.2. Lietuvoje pasirinktas konstitucinio skundo modelis

Konstitucinio skundo objektas ir pagrindas. Pagrindinis konstitucinio skundo modelių klasifikacijos kriterijus yra konstitucinio skundo objektas: ar galimi ginčyti yra (tik) norminiai ar (ir) individualūs aktai (įskaitant teismų sprendimus). Lietuvoje asmuo individualų konstitucinį skundą gali pateikti dėl įstatymų ir kitų Seimo pri-

⁷⁹ Mokslinėje literatūroje konstitucinių teismų įgaliojimų tipai *inter alia* klasifikuojami pagal tai, kiek jie lemia konstitucinių teismų politizavimą. Pvz., tokie įgaliojimai kaip apkaltos bylų sprendimas, politinių partijų veiklos teisėtumo vertinimas, ginčų tarp valstybės valdžios institucijų sprendimas priskiriami prie „politinių“. O kitoje spektro pusėje yra individualaus konstitucinio skundo procedūra, kuri gali būti pavaldinta labiausiai „teisminė“, nes akto konstitucingumas vertinamas konkretaus žmogaus teisių pažeidimo kontekste. Nors sprendimai, priimti išnagrinėjus šios rūšies bylas, taip pat gali lemti netiesiogines politines pasekmes, kai kurių mokslininkų darbuose tvirtinama, kad individualių konstitucinių skundų nagrinėjimas lemia labiau teisinį tokių sprendimų argumentavimą. Plačiau apie tai žr. Hein, Ewer (2016).

imtų aktų, Respublikos Prezidento aktų, Respublikos Vyriausybės aktų atitikties Konstitucijai ar kitam aukštesnės galios teisės aktui, jeigu jų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves (Konstitucijos 106 str. 4 d.). Taigi, kaip ir kaimyninės Lenkija ir Latvija, Lietuva pasirinko vadinamąjį norminio konstitucinio skundo modelį, kai konstitucinis skundas gali būti paduodamas, jeigu valstybės valdžios įgaliojimus turinti institucija priėmė sprendimą, remdamasi (galimai) Konstitucijai prieštaraujančiu teisės aktu, bet ne plataus dalyko konstitucinio skundo modelį, kai individualus konstitucinis skundas gali būti paduodamas ne tik dėl teisės normos, kuri yra konkretaus sprendimo pagrindas, atitikties Konstitucijai, bet ir dėl to, kaip teisminės ar kitos valstybės valdžios institucijos šią teisės normą taiko. Lietuvos konstitucinio skundo modelio kontekste terminas „norminis konstitucinis skundas“ yra sąlyginis, nes Konstitucijos 105 straipsnio pirmojoje ir antrojoje dalyse nurodyti aktai Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje suprantami kaip visi nurodytų subjektų priimami teisės aktai: tiek norminiai, tiek individualūs aktai. Sąvoka „norminis konstitucinis skundas“ šiame straipsnyje vartojama atsižvelgiant į jos įsitvirtinimą konstitucinio skundo temai skirtoje literatūroje. Taip pat dėl tos aplinkybės, kad Lietuvoje konstitucinio skundo objektu gali būti tik įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios priimti aktai, bet ne bendrosios kompetencijos ar administracinių teismų sprendimai.

Konstitucinį skundą paduoti galintys subjektai. Subjektas, galintis kreiptis į Konstitucinį Teismą su individualiu konstituciniu skundu, Konstitucijos 106 straipsnyje įvardijamas labai plačia formuluote „kiekvienas asmuo“. Nors Konstitucijoje nedetalizuojama, kas konkrečiai patenka į aptariamą formuluotę, tačiau atsižvelgiant į minėtos formuluotės platumą ir Konstitucinio Teismo įstatymų nuostatų analizę⁸⁰ darytina išvada, kad konstitucinį skundą gali pateikti ne tik fiziniai, bet ir juridiniai asmenys, Lietuvos Respublikos ir kitų valstybių piliečiai, asmenys be pilietybės ir kt. Individualių konstitucinių skundų priimtinumą statistika 2019–2022 m. atskleidžia, kad dominuoja fizinių asmenų pateikti skundai. Šiuo laikotarpiu Konstituciniame Teisme gauti 593 skundai, iš jų 541 skundą pateikė fiziniai asmenys, 47 pateikė juridiniai asmenys ir 5 skundus pateikė kartu fiziniai ir juridiniai asmenys (Konstitucinis Teismas, 2020, 2021, 2022, 2023). Paminėtina, kad problemiškas yra viešųjų juridinių asmenų galimybės kreiptis su konstituciniu skundu klausimas. Pavyzdžiui, Lietuvos teisės moksle šiuo metu diskutuojama, ar Teisėjų taryba, kaip teismų savivaldos institucija, atstovaujanti teismų ir teisėjų interesams ir juos ginanti, gali būti vertinama kaip subjektas, turintis teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą su individualiu konstituci-

⁸⁰ Plačiau apie tai žr. Pūraitė-Andrikiienė, 2022a, p. 133–142.

niu skundu. E. Šileikio nuomone, nėra pagrindo neigti ar kvestionuoti Teisėjų tarybos *procesinį subjektiškumą* (materialinį suinteresuotumą), kuris būtinas tinkamai pasinaudoti konstitucinio skundo Konstituciniam Teismui naujove (Šileikis, 2023). Vis dėlto abejonės dėl viešųjų juridinių asmenų individualaus konstitucinio skundo teisės grindžiamos tuo, kad konstitucinio skundo funkcija yra teisių ir laisvių, kurios kyla būtent iš žmogaus orumo, apsauga. Šios studijos autorės nuomone, tokiu atveju taip pat kyla šių subjektų teisės kreiptis su konstituciniu skundu ir kitų konstituciniams teismams būdingų įgaliojimų atskyrimo problema. Taip pat pabrėžtina, kad konstitucinis skundas yra priemonė, skirta saugoti asmens teises nuo viešosios valdžios institucijų daromų pažeidimų, todėl Teisėjų tarybos, kaip subjekto, atliekančio viešąsias funkcijas, galimybė naudotis konstitucinio skundo teise yra labai abejotina. Studijos autorė būtų linkusi labiau laikytis nuomonės, kad, norint suteikti galimybę Teisėjų tarybai kreiptis į Konstitucinį Teismą, turėtų būti daromos Konstitucijos pataisos, kurios praplėstų subjektų, galinčių kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl teisės aktų konstitucingumo, ratą, t. y., šalia valstybės institucijų ar jų narių (1/5 Seimo narių, Respublikos Prezidento, Respublikos Vyriausybės, Seimo *in corpore* ir ordinarinių teismų), suteikti tokio kreipimosi teisę ir Teisėjų tarybai. Pavyzdžiui, Lenkijos Konstitucijos 186, 191 straipsniai suteikia galimybę į Konstitucinį Tribunalą dėl norminių teisės aktų atitikties Konstitucijai kreiptis Nacionalinei teismų tarybai tiek, kiek tie teisės aktai yra susiję su teismų ir teisėjų nepriklausomumu (The Constitution of the Republic of Poland, 1997).

Pagrindinės konstitucinio skundo pateikimo sąlygos. Valstybėse, kuriose funkcionuoja individualus konstitucinis skundas, labiausiai paplitusios šios individualių konstitucinių skundų pateikimo sąlygos (filtra): 1) reikalavimas, kad pareiškėjo, bet ne trečiojo asmens, teisės ir laisvės būtų pažeidžiamos (galimai) Konstitucijai prieštaraujančiu teisės aktu; 2) reikalavimas išnaudoti visas kitas teisinės gynybos priemones; 3) konstitucinio skundo padavimo terminas; 4) reikalavimas, kad skundą pagal nustatytus reikalavimus galėtų parengti advokatas; 5) kreipimosi apmokestinimas (Pūraitė-Andrikienė, 2020, p. 59).

Lietuvos individualaus konstitucinio skundo modelyje įtvirtintos pirmosios trys paminėtos priemonės. Dvi iš jų įtvirtintos Konstitucijoje: 1) „asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl <...> aktų, kurių pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves“; 2) „asmuo išnaudojo visas teisinės gynybos priemones“ (106 str. 4 d.). Trečioji – ordinarinės teisės lygmeniu. KTĮ nustatytas 4 mėnesių skundo padavimo terminas po paskutinės instancijos, sprendusios bylą, galutinio sprendimo (65 str. 2 d. 3 p.). Paminėtina, kad šiame KTĮ straipsnyje detalizuotos ir kitos dvi Konstitucijoje įtvirtintos priemonės. Taigi nustatytos trys pagrindi-

nės konstitucinio skundo pateikimo sąlygos (reikalavimas, kad pareiškėjo, bet ne trečiojo asmens, teisės ir laisvės būtų pažeidžiamos (galimai) Konstitucijai prieštaraujančiu teisės aktu; reikalavimas išnaudoti visas kitas teises gynbos priemones; 4 mėnesių skundo padavimo terminas)⁸¹. Vis dėlto reikėtų paminėti, kad mokslinėje literatūroje kritiškai vertinamas vienas reikalavimo išnaudoti visas kitas teises gynbos priemones aspektas – absoliutus išimčių iš šios taisyklės nebuvimas (Pūraitė-Andrikiienė, 2022a, p. 269; Kūris, Pūraitė-Andrikiienė, 2023).

Konstitucinio skundo pripažinimo pagrįstu teisiniai padariniai. Vadovaujantis Konstitucijos 107 str. 3 d. nuostatomis, Konstitucinio Teismo sprendimas, kad Lietuvos Respublikos įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, yra pagrindas įstatymo nustatyta tvarka atnaujinti procesą dėl pažeistų to asmens konstitucinių teisių ar laisvių įgyvendinimo. Taigi Konstitucijoje įtvirtinti tokio nutarimo padariniai tam tikra apimtimi gali būti pavadinti *inter partes* – procesas dėl pažeistų asmens konstitucinių teisių ir laisvių įgyvendinimo gali būti atnaujintas toje bendrosios kompetencijos ar specializuoto teismo byloje, kurioje buvo priimtas galutinis ir neskundžiamas sprendimas, pažeidęs pareiškėjo teises. Tai sukelia padarinius konkrečioje byloje dalyvavusiems asmenims.

Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje yra atskleidęs šio instituto konstitucinę paskirtį, pažymėdamas, kad <...> pagrindas atnaujinti procesą siekiant apginti konstitucinės justicijos bylą inicijavusio asmens konstitucines teises ar laisves yra būtinas tam, kad, įgyvendinant Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą asmens, kurio konstitucinės teisės ar laisvės yra pažeistos, teisę kreiptis į teismą, Konstitucijai prieštaraujančio teisės akto ar jo dalies pagrindu priimtas sprendimas būtų peržiūrėtas, siekiant pašalinti asmens konstitucinių teisių ar laisvių pažeidimą ir (arba) atlyginti juo padarytą žalą⁸². Toks Konstitucijos aiškinimas kyla ir iš Konstitucijos 6 straipsnio 2 dalies, vadovaujantis kuria kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija, taip pat iš oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatų, nustatančių, kad pagal Konstituciją galimybė ginti pažeistas teises turi būti reali (Birmontienė *et al.*, 2019, p. 90).

Nepaisant to, kad asmuo su konstituciniu skundu kreipėsi tik dėl savo paties gali- mai pažeistų teisių gynimo, Konstitucijos 107 str. 3 d. kontekste neturi būti pamirštos Konstitucijos 107 str. 1 ir 2 d. nuostatos, pagal kurias prieštaraujančiu Konstitucijai pripažintas teisės aktas negali būti taikomas nuo atitinkamo Konstitucinio Teismo sprendimo oficialaus paskelbimo dienos ir Konstitucinio Teismo sprendimai jo kom-

⁸¹ Plačiau apie šias sąlygas žr. Pūraitė-Andrikiienė, 2022a, p. 155–174.

⁸² Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 25 d. nutarimas.

petencijai priskirtais klausimais yra galutiniai ir neskundžiami. Iš šių Konstitucijos nuostatų matyti, kad Konstitucijoje yra įtvirtintas *erga omnes* konstitucinės kontrolės modelis, pagal kurį Konstitucinio Teismo nutarimai turi poveikį visai teisės sistemai ir yra visuotinai privalomi (Pūraitė-Andrikienė, 2022a, p. 187).

Specifiniai procesiniai individualaus konstitucinio skundo elementai. Konstitucinio Teismo įstatyme įtvirtinti tam tikri specifiniai procesiniai institutai, kurie taikomi tik nagrinėjant individualius konstitucinius skundus (prašymų trūkumų pašalinimo institutas, teismo sprendimo vykdymo sustabdymo institutas, specifinis dalyvaujančių byloje asmenų išlaidų apmokėjimas, prašymo pateikimo termino atnaujinimo institutas ir kt.) (plačiau apie juos žr. Pūraitė-Andrikienė, 2022a, p. 213–267).

Didžioji dalis nacionalinio konstitucinio skundo modelio elementų visuminio konstitucinio reguliavimo, platesnių žmogaus teisių apsaugos galimybių, europinių tendencijų kontekste iš esmės vertintini pozityviai (plačiau žr. Pūraitė-Andrikienė, 2022a, p. 269). Vis dėlto kai kurie nacionalinio konstitucinio skundo modelio trūkumai matomi jau dabar. Todėl siekiant, kad Lietuvoje įtvirtintas konstitucinis skundas būtų veiksmingesnis žmogaus teisių apsaugos įrankis, t. y. labiau atitiktų Lietuvos visuomenės ir teisinės bendruomenės lūkesčius, teisinės sistemos galimybes, Europos valstybių tendencijas, kai kurie nacionalinio konstitucinio skundo modelio aspektai galėtų būti tobulinami keičiant teisinį reguliavimą, o kai kuriais atvejais ir plėtojant (ar koreguojant) oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatas.

Kaip nacionalinio konstitucinio skundo modelio trūkumas gali būti įvardytas išimčių iš visų teisinės gynybos priemonių išnaudojimo taisyklės neįtvirtinimas. Pagal dabartinį Konstitucijoje ir KTĮ nustatytą teisinį reguliavimą fizinis ar juridinis asmuo turi teisę paduoti prašymą ištirti teisės aktų konstitucingumą tik pasinaudojęs visomis įstatymuose nustatytomis savo konstitucinių teisių ir laisvių priemonėmis ir tik tuo atveju, kai yra priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas. Tačiau toks teisinis reguliavimas neatsako į klausimą, ką daryti, kai individualaus konstitucinio skundo objektas (ginčijamas teisės aktas) ir konstitucinio skundo pagrindas (sprendimas, kuriuo pažeistos konstitucinės asmens teisės ir laisvės) sutampa? Taip pat ar galimas kreipimasis su konstituciniu skundu be „sprendimo“? Ši problema itin aktuali į teisės aktų konstitucingumo patikros objektų sąrašą patenkančių individualaus pobūdžio Seimo priimtų poįstatyminių aktų kontekste. Ir ką daryti tais atvejais, kai teisinės gynybos priemonių nacionaliniuose teisės aktuose nenumatyta? Su tuo susijusias jau ne tik teorines, bet ir praktines problemas atskleidė EŽTT sprendimas byloje *Romuva prieš Lietuvą*⁸³. Todėl mokslinėje literatūroje siūloma pagalvoti apie KTĮ

⁸³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2021 m. birželio 8 d. sprendimas byloje *Romuva prieš Lietuvą*.

įtvirtinto reguliavimo pakeitimus, kurie numatyti visų teisinės gynybos priemonių išnaudojimo taisyklės išimtis (*inter alia*, kai konstitucinio skundo objektas ir pagrindas sutampa ir teisės aktai nenumato kitų teisinės gynybos priemonių, nes neįmanoma išnaudoti to, ko nėra) arba Konstituciniam Teismui atitinkamai išplėtoti (ar net pakoreguoti) šiuo klausimu suformuluotą konstitucinę doktriną (Pūraitė-Andrikienė, 2020a; Kūris, Pūraitė-Andrikienė, 2023).

Kalbant apie konstitucinio skundo išnagrinėjimo padarinius taip pat atkreipiamas dėmesys į tai, kad konstituciniu skundu inicijuotoje byloje priimtas Konstitucinio Teismo nutarimas, kad teisės aktas (ar jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, kaip pagrindas atnaujinti procesą dėl to asmens konstitucinių teisių ar laisvių įgyvendinimo išimtiniais atvejais galėtų būtų taikomas plačiau (ne tik pareiškėjo bylai). Ypač tai pasakytina apie baudžiamąsias ir administracines bylas, nes jos susijusios su taikytos normos negaliojimu kaip pagrindu sumažinti sankciją arba panaikinti ar apriboti atsakomybę. Kai kuriais aspektais tikslintinas ir šį proceso atnaujinimo pagrindą reglamentuojantis procesiniuose įstatymuose nustatytas teisinis reguliavimas (plačiau apie tai Pūraitė-Andrikienė, 2020a, p. 270). Pateikiami ir kiti siūlymai dėl šio instituto tobulinimo, pvz., kad teisės akto galiojimo sustabdymo galimybė būtų svarbi laikinoji apsaugos priemonė ir nagrinėjant konstitucinius skundus⁸⁴.

3.2.3. *Pirmieji individualaus konstitucinio skundo veikimo metai: pasiekimai ir iššūkiai*

Nuo individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo Lietuvos teisės sistemoje praėjo tik ketveri metai, tai dar per trumpas laiko tarpas, kad būtų galima užtikrintai apibendrinti, kad lūkesčiai dėl veiksmingo konstitucinių žmogaus teisių gynimo instrumento visiškai pasiteisino. Tačiau, studijos autorės nuomone, jau dabar galima tvirtinti, kad įteisinus konstitucinio skundo institutą buvo žengtas reikšmingas žingsnis stiprinant žmogaus teisių apsaugą ir gynimą Lietuvoje.

Pirmieji šio instituto veikimo metai atskleidžia, kad baimės, dėl kurių taip ilgai buvo delsiama įtvirtinti šį institutą, nepasitvirtino: nors Konstitucinio Teismo darbo krūvis padidėjo, tačiau tikrai nėra pagrindo tvirtinti, kad Konstitucinis Teismas yra pernelyg apkrautas konstitucinių skundų nagrinėjimu; įprasta Teismo veikla nesutrinko, konstitucinės justicijos bylos ir toliau nagrinėjamos įprastu ritmu, o vidutinės

⁸⁴ Plačiau apie paminėtus ir kitus nacionalinio konstitucinio skundo modelio trūkumus žr. Pūraitė-Andrikienė, 2022a.

skundų išnagrinėjimo trukmės kol kas tikrai negalima pavadinti pernelyg ilga⁸⁵. Konstitucinis Teismas yra išnagrinėjęs dar pakankamai nedaug konstitucinių skundų. 2019–2022 m. Konstitucinis Teismas priėmė 13 nutarimų⁸⁶ individualiais konstituciniais skundais inicijuotose bylose, 6-ioose iš šių nutarimų Konstitucinis Teismas pripažino teisės aktus (ar jų dalis) prieštaraujančiais Konstitucijai:

- 1) Konstitucinis Teismas 2020 m. rugsėjo 11 d. nutarime pripažino pareiškėjo ginčyto Architektų rūmų įstatymo 4 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto teisinio reguliavimo prieštaravimą Konstitucijai. Tai – pirma byla pagal individualų konstitucinį skundą, išspręsta pareiškėjo naudai.
- 2) Kitoje konstitucinės justicijos byloje, nagrinėtoje pagal individualų konstitucinį skundą, išspręstas klausimas dėl bylų nagrinėjant teisme patirtų išlaidų advokatui atlyginimo tiems asmenims, kurie buvo pripažinti nepadarę teisės pažeidimo (Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimas). Šiuo nutarimu buvo spręsta sisteminė problema, su kuria susidūrė ne tik į Konstitucinį Teismą kreipęsis pareiškėjas, bet ir kiti asmenys, ir dėl kurios Lietuvos Respublika jau buvo pralaimėjusi bylą *Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą*⁸⁷ EŽTT.
- 3) 2021 m. balandžio 14 d. nutarimu Konstitucinis Teismas pripažino, kad Vidaus tarnybos statuto nuostata, pagal kurią asmuo, pripažintas kaltu dėl bet kurio tyčinio nusikaltimo padarymo, niekada negali būti statutiniu valstybės tarnautoju, prieštarauja Konstitucijai.
- 4) 2021 m. gruodžio 22 d. nutarimu pripažintas Valstybės tarnybos įstatymo nuostatos prieštaravimas Konstitucijai.
- 5) 2022 m. vasario 10 d. nutarimu Konstitucinis Teismas pripažino, kad Administracinių bylų teisenos įstatymo 158 straipsnio 2 dalis tiek, kiek pagal ją fizinio asmens, neturinčio aukštojo universitetinio teisinio išsilavinimo, prašymą dėl proceso atnaujinimo surašo advokatas visais šiame įstatyme įtvirtintais proceso atnaujinimo pagrindais, įstatymų leidėjui neatsižvelgus į šiame įstatyme įtvirtintų proceso atnaujinimo pagrindų teisinės prigimties skirtumus, išskyrus tiek, kiek toks reikalavimas nustatytas surašyti prašymui dėl proceso atnaujinimo ABTĮ 156 straipsnio 2 dalies 10, 12 punktuose nustatytais proceso atnauji-

⁸⁵ Pvz., 2019–2021 m. vidutinė konstitucinio skundo išnagrinėjimo trukmė nuo jo priėmimo nagrinėti Konstituciniame Teisme yra apytiksliai 9 mėn. (Pūraitė-Andrikienė, 2022a, p. 265–266).

⁸⁶ Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d., 2020 m. rugsėjo 11 d., 2021 m. kovo 4 d., 2021 m. kovo 19 d., 2021 m. balandžio 14 d., 2021 m. liepos 16 d., 2021 m. rugsėjo 28 d., 2021 m. lapkričio 9 d., 2021 m. gruodžio 22 d., 2021 m. gruodžio 30 d., 2022 m. vasario 10 d., 2022 m. balandžio 27 d., 2022 m. rugsėjo 22 d. nutarimai.

⁸⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2020 m. vasario 18 d. sprendimas byloje *Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą*.

nimo pagrindais, prieštarauja Konstitucijai. Šioje byloje Konstitucinis Teismas *inter alia* plėtojo reikšmingą doktriną, susijusią su Konstitucinio Teismo nutarimų, priimtų individualiais konstituciniais skundais inicijuotose bylose, padariniais. Kaip nurodė Konstitucinis Teismas, tokiu atveju, kai jis pagal individualų konstitucinį skundą išnagrinėtoje konstitucinės justicijos byloje jau yra priėmęs sprendimą, kuriuo konstatuota, kad teisės aktas (jo dalis), kurio pagrindu priimtas prašomoje atnaujinti byloje (jos procese) nagrinėjimo dalyku buvęs sprendimas, prieštarauja Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui), t. y. jis jau yra nustatęs atitinkamo teisės akto (jo dalies) prieštaravimą Konstitucijai (kitam aukštesnės galios teisės aktui), pagal Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalį yra pagrindas atnaujinti įsiteisėjusiu teismo sprendimu ar nutartimi užbaigtos bylos procesą. Todėl tokiu atveju prašymas dėl proceso atnaujinimo galėtų būti surašomas ir nepasitelkiant advokato.

- 6) 2022 m. balandžio 27 d. nutarimu Konstitucinis Teismas pripažino prieštaraujančiomis Konstitucijai Seimo rinkimų įstatymo, Rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo ir Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo nuostatas.

Net ir tais atvejais, kai konstituciniu skundu inicijuotoje byloje Konstitucinis Teismas pripažįsta, kad ginčijamas teisės aktas neprieštarauja Konstitucijai, konstitucinio skundo institutas taip pat atveria daugiau perspektyvų aiškinti Konstitucijos nuostatas, prisideda prie oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtros, leidžia atskleisti naujus asmens konstitucinių teisių ar laisvių turinio elementus. Pvz., 2021 m. gruodžio 30 d. nutarimu Konstitucinis Teismas pripažino, kad Civilinio proceso kodekso 347 straipsnio 3 dalis, kurioje nustatyta, kad kasacinį skundą surašo advokatas, neprieštarauja Konstitucijai, tačiau šioje byloje suformulavo reikšmingą oficialiąją konstitucinę doktriną dėl bylų nagrinėjimo kasacine tvarka kaip išskirtinio teismo proceso, taip pat dėl reikalavimo asmeniui prieš kreipiantis į Konstitucinį Teismą išnaudoti visas teisinės gynybos priemones.

Paminėti nutarimai rodo, kad pasitelkus individualų konstitucinį skundą gali būti apginamos tam tikrų asmenų konstitucinės teisės, o kartu iš teisės sistemos pašalinamos ir kitiems asmenims aktualios Konstitucijai prieštaraujančios teisės aktų nuostatos, taigi atliekama tiek žmogaus teisių gynimo, tiek apsaugos funkcija.

Apibūdinant šio instituto reikšmę žmogaus teisių apsaugos sistemoje, nereikėtų pamiršti, kad konstitucinis skundas gali būti pripažintas paskutine privaloma teisinės gynybos priemone, kurią reikia išnaudoti prieš kreipiantis į EŽTT. Todėl šis institutas leidžia valstybėms ištaisyti galimus žmogaus teisių pažeidimus prieš kreipiantis į EŽTT ir padeda įveikti Strasbūro teismo perkrovimo problemą. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje pasirinktas norminio konstitucinio skundo modelis, Lietuvos konstitu-

cinio skundo procedūra galėtų būti pripažinta paskutine privaloma teisinės gynybos priemone, kurią reikia išnaudoti prieš kreipiantis į EŽTT, kai individualus sprendimas, kuriuo galimai buvo pažeista Konvencija, buvo priimtas tiesiogiai taikant Konstitucijai prieštaraujančią nacionalinio teisės akto nuostatą; tačiau tai nebus veiksminga teisinės gynybos priemonė tais atvejais, kai pareiškėjas skundžiasi dėl klaidingo teisės akto taikymo ar aiškinimo, kai teisės aktas pats savaime neprieštaruja Konstitucijai⁸⁸.

Žinoma, konstitucinio skundo instituto įgyvendinimas susiduria ir su tam tikrais iššūkiais, kurie atskleidžia tiek kai kurias šį institutą reglamentuojančio teisinio reguliavimo, tiek kitokias problemas. Vienas iš šių iššūkių buvo aptartas anksčiau, pristatant išimčių iš visų teisinės gynybos priemonių išnaudojimo taisyklės neįtvirtinimo Lietuvos konstitucinio skundo modelyje problematiką.

Kita problema, kelianti abejonių dėl šio instituto veiksmingumo – itin žemas konstitucinių skundų priimtumo procentas. 2019 m. Konstituciniame Teisme gauti 94 konstituciniai skundai, tais pačiais metais išspręstas 53 konstitucinių skundų priimtumo klausimas: atsisakyta nagrinėti – 50, grąžinta pareiškėjams – 3 ir priimtas nagrinėti tik 1 konstitucinis skundas (Konstitucinis Teismas, 2020). 2020 m. gautas 231 konstitucinis skundas, tais pačiais metais išspręstas 181 skundo priimtumo klausimas: atsisakyta nagrinėti – 151, visa apimtimi grąžinta pareiškėjams – 17, iš dalies grąžinta pareiškėjams, iš dalies atsisakė nagrinėti – 7, priimti nagrinėti tik 5 konstituciniai skundai (Konstitucinis Teismas, 2021). 2021 m. gauta 150 konstitucinių skundų, tais pačiais metais išspręstas 127 konstitucinių skundų priimtumo klausimas, Konstitucinis Teismas 110 konstitucinių skundų visa apimtimi atsisakė nagrinėti, 5 konstitucinius skundus visa apimtimi grąžino pareiškėjams, taip pat 5 konstitucinius skundus iš dalies grąžino pareiškėjams, iš dalies atsisakė nagrinėti, priimti nagrinėti 7 konstituciniai skundai (Konstitucinis Teismas, 2022), 2022 m. gauta 118 individualių konstitucinių skundų, tais pačiais metais išspręstas 107 konstitucinių skundų priimtumo procentas: atsisakyta nagrinėti 88, visa apimtimi grąžinta pareiškėjams – 10, iš dalies grąžinta pareiškėjams, iš dalies atsisakė nagrinėti – 3, priimti nagrinėti 6 konstituciniai skundai (Konstitucinis Teismas, 2023).

Žemą konstitucinių skundų priimtumo procentą gali lemti skirtingos priežastys: pareiškėjai nežino ar nesupranta skundo pateikimo sąlygų arba kartais piktnaudžiauja šia savo teise; taip pat Lietuvoje įtvirtinta gana siaura konstitucinio skundo koncepcija. Vis dėlto reikėtų atsižvelgti į tai, kad konstitucinio skundo institutas yra dar pakankamai naujas. Tikėtina, kad laikui bėgant Konstitucinio Teismo formuojama konstitucinių skundų priimtumo praktika turėtų būti vis labiau žinoma ir supran-

⁸⁸ Plačiau apie tai žr. Pūraitė-Andrikienė, 2022b, p. 1–30.

tama pareiškėjams, todėl palaiapsniui gaunamų skundų (ypač akivaizdžiai nepriimtinių) kiekis mažės. Taigi prie klausimo, ar sprendžiant žemą konstitucinių skundų priimtimumo procento problemą reikalingos konstitucinio skundo institutą reglamentuojančio reguliavimo korekcijos, reikėtų grįžti po kelerių metų.

Galima išskirti ir dar vieną iššūkį, keliantį abejonių dėl šio instituto veiksmingumo – proceso atnaujinimo instituto, Konstituciniam Teismui priėmus nutarimą individualaus konstitucinio skundo byloje, kad teisės aktas prieštarauja Konstitucijai, įgyvendinimo problemos.

Kaip minėta, Konstitucinis Teismas iki 2019–2022 m. yra priėmęs šešis nutarimus, kuriais teisės aktai buvo pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai (kitiems aukštesnės galios teisės aktams) individualiais konstituciniais skundais inicijuotose bylose. Kaip minėta, pagal Konstituciją tokie nutarimai yra pagrindas įstatymo nustatyta tvarka atnaujinti procesą dėl pažeistų asmens konstitucinių teisių ar laisvių įgyvendinimo. Akivaizdu, kad toks nutarimas nepanaikina bendrosios kompetencijos teismų sprendimų. Tokią konstitucinės justicijos bylą inicijavęs asmuo turi prašyti bendrosios kompetencijos ar administracinio teismo atnaujinti jo bylą.

Paminėtina, kad proceso atnaujinimo institutas negali būti įvardintas kaip konstitucinio skundo elementas griežtąja prasme, nes šis procesas vyksta jau baigus konstitucinės justicijos bylą nagrinėti Konstituciniame Teisme. Kita vertus, šis institutas gali būti traktuojamas kaip individualų konstitucinį skundą pratęsiantis elementas, nes, be proceso atnaujinimo instituto, galimybė konstituciniu skundu apginti savo pažeistas teises asmeniui būtų deklaratyvi. Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje yra atskleidęs šio instituto konstitucinę paskirtį, pažymėdamas, kad <...> pagrindas atnaujinti procesą siekiant apginti konstitucinės justicijos bylą inicijavusio asmens konstitucines teises ar laisves yra būtinas tam, kad, įgyvendinant Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą asmens, kurio konstitucinės teisės ar laisvės yra pažeistos, teisę kreiptis į teismą, Konstitucijai prieštaraujančio teisės akto ar jo dalies pagrindu priimtas sprendimas būtų peržiūrėtas, siekiant pašalinti asmens konstitucinių teisių ar laisvių pažeidimą ir (arba) atlyginti juo padarytą žalą⁸⁹. Toks Konstitucijos aiškinimas kyla ir iš Konstitucijos 6 straipsnio 2 dalies, vadovaujantis kuria kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija, taip pat iš oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatų, nustatančių, kad pagal Konstituciją galimybė ginti pažeistas teises turi būti reali (Birmontienė *et al.*, 2019, p. 433).

Po minėtų šešių Konstitucinio Teismo nutarimų, kuriais buvo pripažintas teisės aktų prieštaravimas Konstitucijai konstituciniais skundais inicijuotose bylose, Lietu-

⁸⁹ Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 25 d. nutarimas.

vos vyriausiajam administraciniam teismui buvo pateikti 5 prašymai atnaujinti administracines bylas. Trijose administracinėse bylose šiuos prašymus Vyriausiasis administracinis teismas patenkino⁹⁰. Vis dėlto dviejose administracinėse bylose šiuos prašymus buvo atsisakyta nagrinėti⁹¹. Po vienos iš šių bylų pareiškėjas dėl savo teisių gynimo kreipėsi į EŽTT (Vyriausybės atstovas EŽTT, 2023). Šį atvejį tikslinga aptarti išsamiau.

2019 m. kovo 19 d. nutarimu Konstitucinis Teismas, remdamasis pareiškėjo prašymu, pripažino, kad Administracinių pažeidimų kodekso 302¹ straipsnis tiek, kiek jame nebuvo nustatyta, kad, teismui nusprendus nutraukti administracinio teisės pažeidimo bylą nenustačius administracinio teisės pažeidimo įvykio ar sudėties, asmeniui, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, atlyginamos būtinos ir pagrįstos išlaidos advokatui, prieštaravo Konstitucijos 30 straipsnio 1 daliai, kuriame įtvirtinta asmens teisė keiptis į teismą, bei konstituciniam teisinės valstybės principui.

Remdamasis Konstitucinio Teismo nutarimu, pareiškėjas pateikė prašymą atnaujinti procesą byloje dėl turtinės ir neturtinės žalos priteisimo, kadangi Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2019 m. spalio 29 d. nutartis buvo priimta vadovaujantis teisiniu reglamentavimu, kuris buvo pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai.

2021 m. spalio 27 d. nutartimi Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pareiškėjo prašymą atnaujinti procesą atmetė, konstatuodamas, kad Konstitucinio Teismo nutarimas buvo priimtas jau po Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2019 m. spalio 29 d. nutarties, užbaigusios nagrinėjamos administracinės bylos procesą, priėmimo, todėl ši aplinkybė negali būti vertinama kaip egzistavusi nagrinėjant bylą ir priimant teismo sprendimą, ji nelaikytina naujai paaiškėjusia aplinkybe. Be to, teisėjų kolegija konstatavo, kad pareiškėjas nenurodė ir nepateikė jokių pagrįstų argumentų ir akivaizdžių įrodymų, patvirtinančių, jog apeliacinės instancijos teismas, 2019 m. spalio 29 d. nutartimi išnagrinėjęs administracinę bylą, padarė materialiosios teisės normų pažeidimą, galėjusį turėti įtakos priimti neteisėtą nutartį (Vyriausybės atstovas EŽTT, 2023).

Mokslinėje literatūroje vertinant tokius Vyriausiojo administracinio teismo sprendimus pabrėžiama, kad, siekiant užtikrinti visapusišką žmogaus teisių apsaugą, vertindamas pareiškėjų prašymus Vyriausiasis administracinis teismas turėtų būtų aktyvus. Pvz., šis teismas turėtų suteikti pareiškėjui aiškią informaciją apie būtinybę tikslinti jo prašyme atnaujinti administracinį procesą nurodytą teisinį pagrindą. Priešingu atveju, laikydamasis vien formalaus požiūrio, Vyriausiasis administracinis teismas

⁹⁰ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2022 m. kovo 23 d., 2021 m. balandžio 14 d. ir 2021 m. rugsėjo 1 d. nutartys.

⁹¹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2022 m. gegužės 4 d., 2021 m. gegužės 19 d., 2021 m. spalio 27 d. nutartys.

rizikuoja pažeisti individualaus konstitucinio skundo instituto, kaip žmogaus teisių apsaugos ir gynimo priemonės, esmę ir atitinkamai sklandų dialogą tarp ordinarinių teismų ir Konstitucinio Teismo. Taip pat toks požiūris gali nulemti pavėluotą teisingumą ir tarptautinių žmogaus teisių pažeidimus (Keturakienė, Murauskas, 2023). Taigi, kaip matyti, asmeniui ne visada pavyksta apginti savo teises, net ir Konstituciniam Teismui jo inicijuotoje byloje pripažinus teisės akto antikonstitucingumą.

Vis dėlto, nepaisant minėtų iššūkių, anksčiau paminėti Konstitucinio Teismo nutarimai, priimti konstituciniais skundais inicijuotose bylose, akivaizdžiai atskleidžia, kad jau dabar galima teigti, kad šio mechanizmo įvedimas buvo reikšmingas žingsnis stiprinant žmogaus teisių apsaugą ir gynimą Lietuvoje.

Taigi 2019 m. suteikus fiziniams ir juridiniams asmenims teisę tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą prasidėjo naujas Konstitucinio Teismo veiklos etapas ir sudarytos sąlygos toliau stiprinti Konstitucinio Teismo vaidmenį užtikrinant Konstitucijos veiksmingumą ir konstitucinę žmogaus teisių apsaugą. Kartu naujasis konstitucinio skundo institutas tapo pagrindiniu Konstitucinio Teismo ateities iššūkiu. Įtvirtinus šį institutą Konstituciniam Teismui teks ne tik susidoroti su padidėjusiu darbo krūviu, bet ir užtikrinti, kad visuomenės ir teisininkų bendruomenės lūkesčiai dėl veiksmingos konstitucinių žmogaus teisių apsaugos priemonės būtų išpildyti. Tai reiškia, kad į lietuviškąjį individualaus konstitucinio skundo modelį neturi būti žvelgiama kaip į kažką, kas vienąkart sukurta visiems laikams ir nebegali būti taisoma, tai naujas pažangus institutas, galintis būti veiksminga žmogaus teisių gynimo priemone, bet jo nereikia pergirti, nes, kaip matėme, kai kas jame nėra girtina (Kūris, Pūraitė-Andriekienė, 2023).

Žmogaus teisių apsaugos sistemos elementus galima vertinti dviem aspektais: subjektyviu ir objektyviu. Subjektyviu požiūriu žmogaus teisių apsauga susijusi su teisminiu ar kvaziteisiniu procesu konkrečioje byloje, kitaip tariant, su žmogaus teisių gynimu. Objektyviu požiūriu ji apima ir tolesnius šių procedūrų padarinius, kurie išeina už bylos ribų, taip pat ji apima papildomas priemones ar veiklą, kurių tikslas – žmogaus teisių apsauga ir jų populiarinimas, net ir nesant konkretaus žmogaus teisių pažeidimo, labiau turint prevencinių tikslų. Lietuvoje Konstitucinis Teismas nagrinėdamas Seimo, Seimo narių grupės, Respublikos Prezidento, Vyriausybės prašymus dėl teisės aktų atitikties Konstitucijai šalina konstitucines žmogaus teises pažeidžiančius teisės aktus iš teisės sistemos ir formuluoja oficialiąją konstitucinę doktriną žmogaus teisių srityje, taigi tokiu būdu prisideda prie žmogaus teisių apsaugos stiprinimo objektyviu aspektu, o nagrinėdamas teismų, taip pat fizinių bei juridinių asmenų prašymus iširti teisės aktų atitiktį Konstitucijai – objektyviu ir subjektyviu aspektais, t. y. prisideda tiek prie žmogaus teisių apsaugos, tiek prie gynimo.

Konstitucinis Teismas nagrinėdamas įvairių subjektų prašymus priėmė ne vieną baigiamąjį aktą, kuriais keitė Lietuvos piliečių gyvenimą tiek šalindamas konstitucines žmogaus teises pažeidžiančius teisės aktus iš teisės sistemos, tiek formuluodamas oficialiąją doktriną žmogaus teisių srityje. Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus teises šis Teismas interpretuoja atsižvelgdamas į tarptautinius žmogaus teisėms skirtus dokumentus, į tai, kaip asmens teises, jų turinį supranta tarptautinė bendruomenė, kuri vadovaujasi demokratiniais teisės principais. Keičiantis visuomenei, kyla vis naujų klausimų, į kuriuos turi reaguoti Konstitucinis Teismas, todėl Konstituciniame Teisme iškeltos konstitucinės justicijos bylos ir jo aktuose suformuluota konstitucinė doktrina atspindi valstybės raidos keliamus iššūkius. Todėl konstitucinė žmogaus teisių doktrina nėra statiška. Ji nuolat vystosi kartu su valstybe, reaguodama į kylančius iššūkius, ir taip įkūnija gyvosios konstitucijos idėją. Pasitelkus Konstitucinio Teismo jurisprudenciją pereita prie sampratos, kad valstybė veikia pagal teisės viršenybės principo reikalavimus, vienas iš kurių yra užtikrinti pagrindinių žmogaus teisių apsaugą.

Iki 2019 m. teismų kreipimaisi į Konstitucinį Teismą buvo vienintelė individualaus priėjimo prie konstitucinės justicijos forma (nors ir netiesioginė) Lietuvoje, todėl

neabejotinai prisidėjo prie žmogaus teisių apsaugos stiprinimo Lietuvoje tiek subjektyviu, tiek objektyviu aspektais. Teismų kreipimusi nagrinėjimo reikšmingumą žmogaus teisių apsaugos stiprinimo kontekste pagrindžia ir tai, kad iki individualaus konstitucinio skundo mechanizmo įtvirtinimo Lietuvoje didžioji dalis konstitucinės justicijos bylų buvo inicijuojama būtent teismų. Nors įvedus individualaus konstitucinio skundo institutą daugiausia prašymų Konstituciniam Teismui pateikia fiziniai ir juridiniai asmenys, tačiau, kalbant apie priimtų prašymų nagrinėjimą, teismai ir toliau išlieka pagrindiniu Konstitucinio Teismo „darbdaviu“. Ordinarinių teismų ir Konstitucinio Teismo sąveikoje buvo ir tam tikrų iššūkių, vis dėlto, žvelgiant iš Konstitucinio Teismo trisdešimties metų veiklos perspektyvos, galima vertinti, kad ši sąveika palaipsniui tapo veiksmingu ir pagarbiu dialogu. Antra vertus, šios netiesioginio kreipimosi į Konstitucinį Teismą galimybės nepakankamumas buvo vienas iš individualaus konstitucinio skundo prasmingumą nacionalinėje žmogaus teisių apsaugos sistemoje pagrindžiančių argumentų. Iki individualaus konstitucinio skundo įvedimo, esant pagrįstų abejonų dėl taikomo teisės akto atitikties Konstitucijai, bet teismui priėmus sprendimą į Konstitucinį Teismą nesikreipti, asmeniui buvo užkertamas kelias ginti savo galimai pažeistas konstitucines teises Konstituciniame Teisme.

2019 m. Konstituciniam Teismui suteikti įgaliojimai nagrinėti fizinių ir juridinių asmenų prašymus dėl teisės aktų atitikties Konstitucijai turi ne tik subjektyvųjį, bet ir objektyvųjį žmogaus teisių apsaugos elementą. Kaip ir visos novelos, individualaus konstitucinio skundo institutas susiduria su tam tikrais iššūkiais (žemas skundų priimtino procentas, išimčių iš visų teisinės gynybos priemonių išnaudojimo taisyklės nebuvimas, proceso atnaujinimo instituto, Konstituciniam Teismui priėmus nutarimą individualaus konstitucinio skundo byloje, kad teisės aktas prieštarauja Konstitucijai, įgyvendinimo problemos ir kt.). Vis dėlto konstituciniais skundais inicijuotoje byloje priimti nutarimai atskleidžia, kad pasitelkus šį institutą gali būti apginamos tam tikrų asmenų konstitucinės teisės, o kartu iš teisės sistemos pašalinamos ir kitiems asmenims aktualios Konstitucijai prieštaraujančios teisės aktų nuostatos, tokiu būdu atliekama tiek žmogaus teisių gynimo, tiek apsaugos funkcija. Taigi 2019 m. suteikus fiziniams ir juridiniams asmenims teisę tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą sudarytos sąlygos toliau stiprinti Konstitucinio Teismo vaidmenį užtikrinant Konstitucijos veiksmingumą ir konstitucinę žmogaus teisių apsaugą. Kartu naujasis konstitucinio skundo institutas tapo pagrindiniu Konstitucinio Teismo ateities iššūkiu. Įtvirtinus šį institutą Konstituciniam Teismui tenka ne tik susidoroti su padidėjusiu darbo krūviu, bet ir užtikrinti, kad visuomenės ir teisininkų bendruomenės lūkesčiai dėl veiksmingos konstitucinių žmogaus teisių apsaugos priemonės būtų išpildyti.

SUMMARY

PROTECTION AND DEFENCE OF HUMAN RIGHTS IN THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA

Constitutional judicial review is a key instrument for ensuring the effectiveness of the Constitution. The Constitutional Court of the Republic of Lithuania, which celebrates its 30th anniversary this year, has been successfully carrying out this mission in Lithuania for three decades. The Court's jurisprudence has contributed significantly to the successful transition to a new legal system in line with the standards of European Union and international law, and has had a significant impact on strengthening democracy, the rule of law, and the stability of the constitutional order in Lithuania. The Constitutional Court has thus played an important role in the transition from the former undemocratic regime to the new social and political system. However, the true level of progress in the state's democracy can hardly be determined in terms of anything other than human rights and their real protection in the state and society. Nowadays, respect for human rights is the foundation of every democratic state governed by the rule of law, and the 30th anniversary of the Constitutional Court's activity is an excellent opportunity to take a closer look at one of the most important areas of its work, the protection of human rights. This study is the first scholarly work that attempts to provide a comprehensive analysis of the Constitutional Court's contribution to the strengthening of the protection and defence of human rights in Lithuania over the thirty years of its operation, by highlighting and analysing all the forms of protection of human rights carried out by this Court.

The study aims to analyze the Constitutional Court's role in strengthening the protection and defence of human rights in Lithuania during the thirty years of Court's activity. In order to achieve this objective, the study sets out and addresses the following objectives: 1) to reveal the forms in which the Constitutional Court contributes to the strengthening of human rights protection; 2) to analyse the most important

constitutional justice cases in the field of human rights and the most important principles of the official constitutional doctrine of human rights; 3) to reveal how the Constitutional Court contributes to the protection of human rights by examining the requests of courts and natural and legal persons to examine the conformity of legal acts with the Constitution. The main conclusions of the study are as follows:

1. The elements of the human rights protection system can be viewed from two perspectives: subjective and objective. Subjectively, the protection of human rights relates to the judicial or quasi-judicial process in a particular case, in other words, to the defence of human rights. Objectively, it also covers the further consequences of these procedures, which go beyond the case, as well as additional measures or activities aimed at protecting and promoting human rights, even in the absence of a specific violation of human rights, but rather with preventive objectives. In Lithuania, the Constitutional Court, by examining requests from the Seimas, a group of members of the Seimas, the President of the Republic, and the Government on the conformity of legal acts with the Constitution, removes legal acts that violate constitutional human rights from the legal system and formulates the official constitutional doctrine in the field of human rights, and in this way it contributes to the strengthening of the protection of human rights from the objective aspect, and, by examining the requests from the courts, and from natural and legal persons, on the conformity of legal acts with the Constitution, it examines them from both the objective and the subjective aspect, i.e. contributing both to the protection and defence of human rights.

2. The Constitutional Court, while examining the requests of various entities, has adopted many final acts that have changed the lives of Lithuanian citizens, both by removing legal acts that violate constitutional human rights from the legal system and by formulating the official doctrine in the field of human rights. This Court interprets the human rights enshrined in the Constitution in light of international human rights instruments and the international community's understanding of human rights and their content, which is guided by democratic legal principles. As society changes, new issues arise which the Constitutional Court must respond to, and the constitutional justice cases brought before the Constitutional Court and the constitutional doctrine formulated in its acts reflect the challenges posed by the evolution of the State. The constitutional doctrine of human rights is therefore not static. It is constantly evolving with the state, responding to the challenges it faces, thus embodying the idea of a living constitution.

3. Until 2019, court applications to the Constitutional Court were the only form of individual access to constitutional justice (albeit indirect) in Lithuania, and therefore undoubtedly contributed to strengthening the protection of human rights in

Lithuania, both in the subjective and the objective aspects. The importance of examining court applications in the context of strengthening the protection of human rights is also substantiated by the fact that before the establishment of the individual constitutional complaint mechanism in Lithuania, the courts initiated the majority of constitutional justice cases. Although, since the introduction of the individual constitutional complaint mechanism, the majority of applications to the Constitutional Court are submitted by natural and legal persons, the courts remain the main "employer" of the Constitutional Court when it comes to the examination of accepted applications. The interaction between the ordinary courts and the Constitutional Court has been not without its challenges, but from the perspective of the Constitutional Court's thirty years of activity, it is fair to say that it has gradually become an effective and respectful dialogue. On the other hand, the insufficiency of this indirect access to the Constitutional Court has been one of the arguments justifying the meaningfulness of an individual constitutional complaint in the national legal system.

4. The powers granted to the Constitutional Court in 2019 to examine requests from natural and legal persons on the compliance of legal acts with the Constitution have not only a subjective but also an objective element of human rights protection. Like all novelties, the mechanism of individual constitutional complaint faces certain challenges (low admissibility rate of complaints, lack of exceptions to the rule of exhaustion of all legal remedies, problems in the implementation of the institute of reopening of the proceedings after the Constitutional Court has ruled in the case of an individual constitutional complaint that a legal act is unconstitutional, etc.). However, the rulings in cases initiated by constitutional complaints show that the constitutional rights of certain persons can be protected by this mechanism, while at the same time the provisions of legal acts which are contrary to the Constitution and which are of relevance to other persons are removed from the legal system, thus fulfilling the function of both protection and defence of human rights. Thus, the right of natural and legal persons to apply directly to the Constitutional Court has created the conditions for further strengthening the Constitutional Court's role in ensuring the Constitution's effectiveness and the protection of human rights under the Constitution. At the same time, the new instrument of constitutional complaints has become a key challenge for the future of the Constitutional Court. The introduction of this instrument not only means that the Constitutional Court has to cope with an increased workload, but also that it has to ensure that the expectations of the society and the legal community for an effective means of protection of constitutional human rights are fulfilled.

Teisės aktai ir jų travaux préparatoires

- Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
- Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). *Teisės aktų registras*, 5330.
- The Constitution of the Republic of Poland (1997). Prieiga per internetą: *The Constitution of the Republic of Poland (sejm.gov.pl)*.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo Nr. I-67 3, 13, 24, 28, 31, 32, 39, 40, 46, 48, 49, 53(1), 61, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 76, 84, 86, 88 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 671 ir 672 straipsniais įstatymas (2019). *Teisės aktų registras*, 12391.
- Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 366 ir 367 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). *Teisės aktų registras*, 12370.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso XXXV skyriaus pavadinimo ir 456, 457, 458 ir 459 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). *Teisės aktų registras*, 12371.
- Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 658, 659, 660 ir 663 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). *Teisės aktų registras*, 12373.
- Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo Nr. VIII-1029 156 straipsnio pakeitimo įstatymas (2019). *Teisės aktų registras*, 12376.
- Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. liepos 4 d. nutarimas „Dėl individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 77-3061.
- Lietuvos Respublikos Seimo 2009 m. gruodžio 17 d. nutarimas „Dėl individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo pakeitimo“. *Valstybės žinios*, 152-6823.
- Lietuvos Respublikos Seimo 2016 m. gruodžio 13 d. nutarimas Nr. XIII-82 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“. *Teisės aktų registras*, 28737.
- Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas XP-980 (2) (2008).
- Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas XP-980 (3) (2008).
- Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIIIP-431 (2017).

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIIIP-2159 (2018).

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 31, 65, 66, 68, 72 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas Nr. XIIIIP-432 (2017).

Specialioji literatūra

Abramavičius, A. (2007). Konstitucinio skundo samprata ir reikšmė konstitucinėje teisminėje kontrolėje. *Jurisprudencija* 11, p. 15–21.

Beliūnienė, L. (2014). *Žmogaus teisių apsaugos stiprinimas individualaus konstitucinio skundo institutu*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas.

Birmontienė, T. (2010). Europos žmogaus teisių konvencija ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo formuojama konstitucinė doktrina. Iš Mesonis, G. (red.), *Regnum est: 1990 m. Kovo 11-osios nepriklausomybės Aktui – 20: Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui: mokslo straipsnių rinkinys*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 377–414.

Birmontienė, T. et al. (2019). *Konstituciniai ginčai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

Birmontienė, T. (2023). Konstitucinė doktrina ir Konstitucijos interpretavimo (ne)laisvė. Iš Juškevičiūtė-Vilienė, A.; Pūraitė-Andrikienė, D. (red.), *Konstitucinė justicija Lietuvoje: trys veiklos dešimtmečiai: mokslo straipsnių rinkinys*. Vilnius: Vilniaus universitetas.

Bruskina, N. (2023). The Jurisprudence of the Constitutional Court of Lithuania as Safeguard for Human Rights Protection: Recent ECtHR Cases against Lithuania. Iš Juškevičiūtė-Vilienė, A.; Pūraitė-Andrikienė, D. (red.), *Konstitucinė justicija Lietuvoje: trys veiklos dešimtmečiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Bubnytė-Širmenė, K. (2023). The European Convention on Human Rights and the Lithuanian Constitutional Court: the ECHR's Formal Status, Impact and Interaction Between the Court and the ECtHR. *Review of Central and East European Law* 48 (2), p. 194–216.

Danėlienė, I. (2021). Individual access to constitutional justice in Lithuania: the potential within the newly established model of the individual constitutional complaint. *Revista de Derecho Político* 111, p. 282–311.

European Commission for Democracy through Law (2020). *Revised report on individual access to constitutional justice*, Venice. Prieiga per internetą: [default.aspx \(coe.int\)](#).

Hein, M., Ewer, S. (2016). Politicization of European Constitutional Courts? A Comparative Study of Germany, Bulgaria, and Portugal. Prieiga per internetą: (10) (PDF) *How Do Types of Procedure Affect the Degree of Politicization of European Constitutional Courts? A Comparative Study of Germany, Bulgaria, and Portugal* | Michael Hein and Stefan Ewert – [Academia.edu](#).

Jarašiūnas, E. (2006). Jurisprudencinė konstitucija. *Jurisprudencija* 12 (90), p. 24–33.

- Jarašiūnas, E. (2009). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir žmogaus teisių apsauga. Iš Jarašiūnas, E. *et al.* *Žmogaus teisių apsaugos institucijos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 193–244.
- Jočienė, D. (2022). Tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės įtaka Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo oficialiajai konstitucinei doktrinai. Iš Sudavičius, B. (red.), *Kelyje su Konstitucija: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 91–118.
- Jočienė, D.; Beliūnienė, D. (2023). Trisdešimt Lietuvos Respublikos Konstitucijos aiškinimo metų: kryptys ir jų dinamika. *Jurisprudencija* 30 (1), p. 6–44.
- Jočienė, D. *et al.* (red.). (2023). *Trisdešimt konstitucinės justicijos metų: tempore et loco*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas.
- Juškevičiūtė-Vilienė, A.; Pūraitė-Andrikienė, D. (red.). (2023). *Konstitucinė justicija Lietuvoje: trys veiklos dešimtmečiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Keturakienė, A.; Murauskas, D. The Dialogue of the Constitutional Court with the Ordinary Courts: The Developments in Thirty Years, Iš *Konstitucinė justicija Lietuvoje: trys veiklos dešimtmečiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kūris, E. (2013). Konstitucija, tapatumas ir laikas. Pranešimas skaitytas konferencijoje „*Modern Tendencies in Constitutional Justice: The Relationship between National and International Law*“, skirtoje Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo veiklos dvidešimtmečiui. Vilnius.
- Kūris, E. (2023). Svarstymai apie Konstitucinio Teismo 1999–2008 m. jurisprudenciją. Iš *Trisdešimt konstitucinės justicijos metų: tempore et loco*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, p. 354–440.
- Kūris, E.; Pūraitė-Andrikienė, D. (2023). Individualus konstitucinis skundas ir „Romuvos“ byla. Iš Juškevičiūtė-Vilienė, A.; Pūraitė-Andrikienė, D. (red.), *Konstitucinė justicija Lietuvoje: trys veiklos dešimtmečiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Pūraitė-Andrikienė, D. (2015). Individualus konstitucinis skundas kaip veiksmingas žmogaus teisių apsaugos ir konstitucionalizmo plėtros instrumentas. *Teisė* 96, p. 201–224.
- Pūraitė-Andrikienė, D. (2020). Lietuvos individualaus konstitucinio skundo modelio privalumai ir trūkumai. *Teisė* 114, p. 49–70.
- Pūraitė-Andrikienė, D. (2022a). *Lietuvoje įtvirtintas konstitucinio skundo institutas kaip žmogaus teisių apsaugos įrankis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Pūraitė-Andrikienė, D. (2022b). Individual constitutional complaints in Lithuania: an effective remedy to be exhausted before applying to the European Court of Human Rights? *Baltic Journal of Law & Politics* 15 (1), p. 1–30.
- Pūraitė-Andrikienė, D. (2022c). Protection of vulnerable groups in the jurisprudence of the Constitutional Court of Lithuania. *Przegląd prawa konstytucyjnego* 3, p. 267–279.

- Pūraitė-Andrikienė, D. (2023a). Towards an Effective Constitution in Lithuania: The Role of the Constitutional Court. *Review of Central and East European Law* 48 (2), p. 134–165.
- Pūraitė-Andrikienė, D. (2023b). Konstitucinis Teismas kaip žmogaus teisių apsaugos institucija. Iš Juškevičiūtė-Vilienė, A.; Pūraitė-Andrikienė, D. (red.), *Konstitucinė justicija Lietuvoje: trys veiklos dešimtmečiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Somody, B.; Vissy, B. (2012). Citizen's Role in constitutional adjudication in Hungary: From the *actio popularis* to the constitutional complaint. *Acta Juridica Hungarica* 53 (4), p. 96–108.
- Šileikis, E. (2023). Teisėjų Taryba ir Konstitucinis Teismas: teismų gynybos aspektai. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2023/03/14/e-sileikis-teiseju-taryba-ir-konstitucinis-teismas-teismu-gynybos-aspektai/>.
- Žalimas, D. (2015). 25 metai laisvės ir žmogaus teisių kelyje: pažanga ir lūkesčiai. Prieiga per internetą: <https://www.lrkt.lt/lt/apie-teisma/pranesimai-ir- publikacijos/108>.
- Žalimas, D. (2016). Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos įtaka Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijai. Prieiga per internetą: [pranesimai_zalimas_2016-m.pdf \(lrkt.lt\)](https://www.lrkt.lt/lt/apie-teisma/pranesimai-zalimas-2016-m.pdf).
- Žalimas, D. (2017). Lietuvos Respublikos Konstitucija kaip jurisprudencinė konstitucija. Iš Žalimas, D. (red.), *Lietuvos konstitucionalizmas: praeitis ir dabartis*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, p. 289–387.
- Žiobienė, E. (2008). Informacijos apie privatų asmens gyvenimą apsauga. *Konstitucinė jurisprudencija* 3 (11), p. 139–181.

Teismų praktika

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

- Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžiosios kolegijos 2011 m. sausio 6 d. sprendimas byloje *Paksas prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 34932/04.
- Europos Žmogaus Teisių Teismo 2020 m. vasario 18 d. sprendimas byloje *Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą*, pareiškimų Nr. 73579/17 ir Nr. 14620/18.
- Europos Žmogaus Teisių Teismo 2021 m. birželio 8 d. sprendimas byloje *Romuva prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 48329/19.

Konstitucinio Teismo nutarimai, išvados ir sprendimai

- Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 31-562.
- Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada. *Valstybės žinios*, 9-199.
- Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 89-2007.

- Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 36-915.
- Konstitucinio Teismo 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 126-2962.
- Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 15-314.
- Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 91-2289.
- Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 109-3004.
- Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 90-2662.
- Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 101-2916.
- Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 39-1105.
- Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 54-1587.
- Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 39-1105.
- Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 14-445.
- Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 82-3529.
- Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 113-5057.
- Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 29-1196.
- Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 53-2361.
- Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada. *Valstybės žinios*, 49-1600.
- Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 85-3094.
- Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 129-4634.
- Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 81-6708.
- Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1-7.
- Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 19-623.
- Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 7-254.
- Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 11-410.
- Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 30-1050.
- Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 36-1292.
- Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 51-1894.
- Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 65-2400.
- Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 90-3529, atitaisy-
mas – 2006.12.16, Nr. 137.
- Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 102-3957.
- Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 19-722.
- Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 22 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 57-2200.
- Konstitucinio Teismo 2009 m. lapkričio 6 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 134-5859.

- Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 84-4106.
- Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 118-5564.
- Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 152-7779.
- Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 105-5330.
- Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, [478](#).
- Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, [3226](#).
- Konstitucinio Teismo 2014 m. lapkričio 19 d. sprendimas Nr. KT49-S33/2014, bylos Nr. 20/2012.
- Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 27 d. sprendimas. *Teisės aktų registras*, [2336](#).
- Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, 10117.
- Konstitucinio Teismo 2015 m. vasario 26 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, [3023](#).
- Konstitucinio Teismo 2015 m. birželio 16 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, [9641](#).
- Konstitucinio Teismo 2016 m. kovo 15 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, 4898.
- Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 28 d. sprendimas. *Teisės aktų registras*, [17828](#).
- Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. išvada. *Teisės aktų registras*, [20413](#).
- Konstitucinio Teismo 2018 m. gruodžio 14 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, [20548](#).
- Konstitucinio Teismo 2018 m. birželio 6 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, [9478](#).
- Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, [439](#).
- Konstitucinio Teismo 2019 m. kovo 1 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, [3464](#).
- Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 31 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, 17396.
- Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 8 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, 17963.
- Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 25 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, 18747.
- Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, 5659.
- Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 3 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, [12128](#).
- Konstitucinio Teismo 2020 m. rugsėjo 11 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, 19129.
- Konstitucinio Teismo 2021 m. vasario 12 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, 2775.
- Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 4 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, 4528.
- Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, 5546.
- Konstitucinio Teismo 2021 m. balandžio 14 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, 7723.
- Konstitucinio Teismo 2021 m. liepos 16 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, 16058.
- Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, 20273.
- Konstitucinio Teismo 2021 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, 23240.
- Konstitucinio Teismo 2021 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, 26640.
- Konstitucinio Teismo 2021 m. gruodžio 30 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, 27683.
- Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, [7867](#).

Konstitucinio Teismo 2023 m. sausio 24 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, [1176](#).
Konstitucinio Teismo 2023 m. gegužės 31 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, 10698.
Konstitucinio Teismo 2023 m. birželio 7 d. nutarimas. *Teisės aktų registras*, 11301.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartys

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2021 m. balandžio 14 d. nutartis, bylos Nr. eP-3-602/2021.
Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2021 m. gegužės 19 d. nutartis, bylos Nr. P-46-261/2021.
Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2021 m. rugsėjo 1 d. nutartis, bylos Nr. eP-41-815/2021.
Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2021 m. spalio 27 d. nutartis, bylos Nr. P-54-789/2021.
Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2022 m. kovo 23 d. nutartis, bylos Nr. eP-31-629/2022.
Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2022 m. gegužės 4 d. nutartis, bylos Nr. P-66-629/2022.

Kiti šaltiniai

Konstitucinio Teismo 2019 m. metinis veiklos pranešimas (2020). Prieiga per internetą: [metinis-2019-web.pdf \(lrkt.lt\)](#).
Konstitucinio Teismo 2020 m. metinis veiklos pranešimas (2021). Prieiga per internetą: [metinis-2020-web .pdf \(lrkt.lt\)](#).
Konstitucinio Teismo 2021 m. metinis veiklos pranešimas (2022). Prieiga per internetą: [metinis-2021-web .pdf \(lrkt.lt\)](#).
Konstitucinio Teismo 2022 m. metinis veiklos pranešimas (2023). Prieiga per internetą: [metinis-2022-web.pdf \(lrkt.lt\)](#).
Vyriausybės atstovas EŽTT (2023). Perduota peticija dėl apribotos asmens teisės kreiptis į teismą, nepriteisus pareiškėjui išlaidų, patirtų procese, pasibaigusiame administracinės teisės pažeidimo bylos nutraukimu. Prieiga per internetą: <http://lrv-atstovas-ezt.lt/naujie-nos/perduota-peticija-del-apribotos-asmens-teises-kreiptis-i-teisma-nepriteisus-pareiskejui-islaidu-patirtu-procese-pasibaigusiame-administracinio-teises-pazeidimo-bylos-nutraukimu>.
15min (2023). Prašymą dėl tos pačios lyties asmenų partnerystės registravimo atmetusį teismą užgriuvo kritika. Prieiga per internetą: https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/teismas-atmete-prasyma-del-tos-pacios-lyties-asmenu-partnerystes-registravimo-56-2041688?-utm_medium=copied.